

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՆՍԱԳՆԱԲ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐՇՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայ և հայացի տներու ամիսը, Խմբագրական. — 2. Հայ
Եկեղեցւոյ Հայացքը Եկեղեցիներու Միութեան Խնդրոյն Նկատմամբ.
Թ. Ե. Գ. — 3. Սոկրատի Մանը, Լամարքին, Թրգմ. Ե. Ե. Դ. —
4. Բանաստեղծական. Պատարագը, Յ. Պ. Թրգմ. Նեստ. — Ուխտ.
Ա. Ե. — 5. Բանասիրական. Խոհակեր. — Խոհակերակ. Ե. Ե. Դ. —
6. Իսրայէլի Ջուրերը. Մ. Ե. Ն. — 7. Ներսիս Կրակցի. Մ. Ե. Ա.
— 8. Անարգ Յարգանքը. Աստուծոյ. — 9. Մզկիթի մը Պատմութիւնը.
Մինաս Չեռազ. — 10. Հնագիտական Պեղումներ. — 11. Վերանախ
Քերթով. Յաղագս Պատկերամատչից. — 12. Օրմանեանի կարծիքը
1869—1877 թ. ՍիՅՆի մասին. — 13. Ա. Յակոբի Ներսիս:

ՍԻՈՆԻՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք թէ ՍԻՈՆԻ քաջաբերելու և ծաւալելու համար ինքնաբերաբար հետեւեալ նուէրները քրաժ են.

Տ. Գարեգին Եպս. Խաչատուրեան Կ. Պոլսէն, Երէցեան Մասիսին Աթէնք:
Անդրանիկ Սրկ. Պիւլպիւլեան Երուսաղէմէն, Թօփալեան Բիւզանդին Հալէպ:
Ներսէս Սրկ. Տ. Ներսէսեան Երուսաղէմէն, Գաղարեան Պետրոսին Երուսաղէմ:
Տ. Վրթանէս Վրդ. Գասապեան Երուսաղէմէն, Թորոսեան Գէորգին Եաֆա:
Յակոբեան Եղուպեան Երուսաղէմէն, Ֆէրմանեան Գրիգորին Դրըզ-խան:
Տ. Յարութիւն Վրդ. Պարոնեան Երուսաղէմէն, Տ. Բ. Քննյ. Յովսէփեանին Կալաց:
Արամ Տառնապեանեան Երուսաղէմէն, Ա. Ալեքսանեանին Գանատա և Ասարեան Նշանին Սփրինկֆիլա:
Նորայր Սրկ. Պօղարեան Երուսաղէմէն, Աղամեան Հրանդին Սմերվիլ:
Ալոտ Նշանեան Երուսաղէմէն, Քիւրքեան Ստեփանին Սօֆիա:
Վահան Ենիքոզուեան Երուսաղէմէն, Համբարձում Պէրպլեանին Հալէպ:
Յարութիւն Տէտեան Հայֆայէն, Բացախեան Կարապետին Պէյրութ:
Տ. Վահան Վրդ. Գէորգեան Եաֆայէն, Տ. Արք. Քննյ. Գալստեանին Եօղուն-Օ-

լուզ, Տ. Վ. Քննյ. Վարդերեսեանին Համա, Գէորգեան Ալեքսանտրին Պրազիլա և Քէլէկեան Որբանոցին Պէյրութ:
Երուանդ Պէյ Աղաթօն Նիսէն, Տ. Գարեգին Քննյ. Պօղարեանին Հալէպ, Տ. Ներսէս Քննյ. Թալուզեանին Հալէպ, Տ. Ներսէս Քննյ. Պապեանին Հալէպ, և Անդրիկեանի Որբանոցին Պէյրութ:
Մկրտիչ Ալեքսանեան Շիրակօյէն, Տէտեան Պետրոսին Կ. Պոլիս:
Օր. Հ. Ներսէսեան Ֆիցպրէկէն, Գալֆայեան Որբանոցին Կ. Պոլիս:
Տ. Արտաւազդ Մ. Վրդ. Սիւրմէեան Հալէպէն, Տ. Գրիգոր Քննյ. Խաչատուրեանին Հալէպ, Տ. Գ. Քննյ. Զօլազեանին Ճարապուս, և Տ. Դևոնդ Քննյ. Տ. Ներսէսեանին Տէրգօր:
Աստուր Եղուպեան Լօս Անճէլէսէն, Տիկին. Մ. Կ. Մանուէլեանին Շիրակօ և Տիկին. Ն. Ասլանեանին Քլիվլէնտ:
Սողոմոն Պաթաճեան Լօս Անճէլէսէն, Հայկական Որբանոցին Ճիւնիէ:
Մելգոն Գալքեան Գահիրէէն, Սիւրայի Որբանոցին Յունաստան:

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՆԵՐՈՒ

Այն հեղինակներ և հրատարակիչներ, որ կը փոփոքին իրենց գիրքերուն ծանուցումը զանկ Ալէքի մէջ, պէտք է որ երկերիւն օրինակ զրկեն տառնցմէ Ալէքի Խըմբազութեան հասցէին:

ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

1. ԶԵՒԱՅ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵ-
ՂԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ, Հայերէն և Անգլիերէն. Տպ. ՆԵՐՍԷՍ,
1926, Փարիզ: Հրատարակուած Մանչեսթրի Հայոց Հոգեւոր Հովիւ Տ. Դևոնդ Եպս. Գուրեանի նագածութեամբ:

2. ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐ ՈՒՂԱԳՐԻՆԹԻՒՆԸ
(հնադասական փորձ), Հայերէնի բարեփոխման կէտեր. Աւիստասիւրեց Խ. Պ. Քաւսաշեան. Տպ. ՀՐԱԶԳԱՆ, 1926, Պէյրութ: Գին 3 Դր. Եզիպ:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼԱՅ ԵՒ ԼԱՅԱՑԻ ՏՕՆԵՐՈՒ ԱՄԻՍԸ

Փետրվար ամիսը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ համար՝ նշանաւոր սօնե-
րու շարք մը կը ներկայացնէ՝ ամանորի առաջին և միակ նշանաւոր Տօնէն, Ծը-
նունդէն ետքը:

Այս տարի (նոր Տոմարով) Փետր. 5. Շր. Լուսաւորչի Տան սրբատուն
և սրբացած դէմքերը կը տօնախմբուն: Փետր. 7-11, Առաջաւորաց շարախա-
պահն է, իսկ Շր. Ս. Սարգիս: Առաջաւորաց պահին հաստատութիւնը կապ-
ուած է Լուսաւորչի առաքելական գործունէութեան յիշատակին, իրրեւ պատ-
րաստութեան շրջան մը նոր և առողջ հոգեւոր կեանքի մը:

Փետր. 12. Շր. Ս. Սարգիսի, Կապաղովկիոյ բանակին խելացի, քոջ
հրամանատարին տօնն է, որ 362/3 ին նահատակուեցաւ Պարսկաստանի մէջ, իր
զուկին Մարաիրոսի հետ: Ս. Սարգիսն տօնը հին է Հայց. եկեղեցւոյ մէջ: Ս.
Մեսրոպին կը վերադարձի անոր մասունքին փոխադրութիւնը Մաղանդարանէն
Կարբիի մօտ Ուշի գիւղը, եւ հօն վանքի մը հաստատութիւնը, ինչպէս նաեւ
Վրաստանի մէջ, Գաղ լեռան վանքին շինութիւնը Ս. Սարգիս անունով: Ս.
Սարգիս Հայ Ժողովրդին սիրելի սուրբն է. Հայոց աղջիկներ Առաջաւորաց պահ-
քը (Ժողովրդի լեզուին մէջ Ս. Սարգիս պահք) բացարձակ ծովով կ'անցընէին:
Փետր. 14. Յիսուս մանուկի քառասորեայ Տաճար ընծայման անշարժ տօնն է.
Հայոց Տնքնեսաւր եւ Մեղեք, տօնական լեզուի մէջ Տեառնընդառաջը. Հաւա-
տացեալներուն իրենց օրօրոցէն Աստուծոյ նախորուելուն խորհրդաւոր տօնն է
Տեառնընդառաջ, որ մեծ հանդէսով կը կատարուի Հայց. եկեղեցւոյ մէջ՝ Լծոր-
դուած ըլլալով նաեւ Հայ հեթանոսութենէն չնջուած տօնի մը օրուն, որմէ
հաւանաբար մնացած է հրալաւութիւնը և անոր կից աւանդական խրախման-
քը՝ երկատարգններուն՝ խարոյկին շուրջը: Փետր. 15 ին Ատովմեան Զօրավարք,
և այս տարի անոնց տօնակից Սուրբատանք, Ատովմեանք երկու խումբ են, մէ-
կը Ատովմ Գնունիի զլխաւորութեամբ, Վարդանանց պատերազմէն երկու տա-
րի յառաջ, Յաղկերա Բ. ի հրամանով նահատակներ. իսկ երկրորդ խումբը, Հա-
յաստանի միայն արար տիրապետութեան առեւն, Ատովմ Անձեալիի զլխաւորու-
թեամբ 150 հոգինոց քաջահաւատներու խումբ մը, որք նահատակուեցան 853ին,
Հայաստանի և Հաւատքի համար: Երկու տօներ զատ զատ կը խմբուէին յառաջ,
յետոյ ի մի ձուլուած և Ատովմեան Զօրավարք անուան տակ սկսած են տօնա-

խմբուիլ։ Սուբխասանի Ալանայ աշխարհէն, իսկ Ոսկեանի՝ Հոռոմոց, պալատականներ են երկու խումբերն ալ, որը Հայաստան կուգան պաշտօնով, Թագէտ Սեւաքեայի քարոզութեան ատեն, կը ներշնչուին Հայոց Աւաքեայէն, կը մըկրտուին, եւ յետոյ կը նահատակուին։ Սերտիւ կապուած է ասոնց նահատակութեան պատմութիւնը Հայաստանի հետ։ Ոսկեանց տօնը փետր. 17. էջ. — փետր. 19. ճր. Ս. Սահակի տօնն է առանձին։ Ս. Սահակ Հայրապետին յիշատակը երկիցս կը տօնախմբուի Հայց. եկեղեցւոյ մէջ. նախ այսպէս առանձինն՝ Փետրվարի մէջ, յետոյ Ս. Մեսրոպի հետ, ամառը, փետր. 22. Գշ. Դեւոնդեանց Քահանայից տօնն է։ Վարդանանց մէջ Հայ եկեղեցականութիւնը ներկայացնող խումբն է ասիկա, որոնք մահուան դատապարտուեցան Հայրենիքի և Հաւատքի սիրուն, փետր. 24. էջ. տօն Վարդանանց Զօրավարաց, Վերջապէս մեծպահ, որու առաջին երկու օրերը Փետրվարի վերջին երկու օրերն են այս տարի։

Ինչպէս կը տեսնուի այս խիտ ամփոփումէն փետրվարը Հայ և Հայացի օտերու ամիսն է, որոնց ամէնքն ալ իրենց պատմական արժէքն ու նշանակութիւնը ունին Հայ ժողովուրդի պատմական կեանքին մէջ։

ՍՈՒՐԲԵՐՈՒՆ ՆՃԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Գաղափարի, համոզումի և հաւատքի համար նահատակուիլ կամ՝ արիւն թափել ինքնին արժէք մըն է թանկագին։ Այդ արիւնը «նովիս իսկ գործով» մարքագործութեան է նահատակին։ Անոնք բոլոր մեղի պէս մահկանացուներ էին, մեղի պէս կիրքերով ու տկարութիւններով զգացուածներ։ Փրկչին խաչակից աւազակին պէս թերեւս մինչև իրենց նահատակութեան վերջին պահը, մեղքերու մէջ ապրածներ ալ կային անոնց մէջ, միայն սա տարբերութեամբ որ անոնք իրենց կեանքին ու է պահուն իրենց հաւատքին ճշմարտութեան վկայելու պատրաստ գտնուած են իրենց արեան գնով և կնիքով։ Անոնք աչք առած են մահը, և իրենց բոլոր թերութիւններուն եւ տկարութիւններուն մէջ ունեցած են հոգեւոր կեանքի պայծառ տեսիլը, եւ իրենց մտքին մէջ ազատ ապրելու իրաւունքին դիտակցութիւնը։ Ասիկա մուշաւղ, ազէտ, նախապաշարեալ հոգիները բարացուցող կուրութիւն մը չէ, այլ համեստ եւ սակայն պայծառաւոր հոգիներու արտայայտութիւնը, անկեղծ ու պարզ վկայութիւնը Աւետարանի ճշմարտութեան։

Ինչպէս որ հայրենիքի պաշտպանութեան դատին համար պատերազմի ճակատին վրայ ինկողներ այլևս զիջաղն հոգիներ են, այսինքն ազատ հայրենիքի գաղափարին ու իրաւունքին նահատակները, որոնց անձնական թերութիւնները և անհատական տկարութիւնները կը մոռցուին, և անոնց հայրենասիրական առաքինութիւնները կը հռչակուին միայն — որովհետեւ իրօք իրենց արիւնով լրացուած ու մարքագործուած են այլևս — նոյնպէս Սուրբերն ալ իրենց հաւատքին ու կրօնքին ազատութեան իրաւունքով, որուն ճշմարտութեանը վրէպած են իրենց արիւնով, այլևս չենք տեսներ, մանաւանդ իրաւունք չունինք տեսնելու անոնց մարդկային թերութիւններն ու տկարութիւնները։ Արդէն ինչ բանի մէջ է կեանքին արժէքը. — ճշմարտութեան վկայութեան մէջ անշուշտ։

138-98

ՀԱՅ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅ-ԱՌԿ.

Եւ հոս է արդէն Սուրբերուն աշնշանակութիւնը, որոնք չեն սիրած բռնաբարութիւն կեանքի մը ստուծիւնները, և չեն հանդուրժած իրենց հոգիին շուրջ զծուած կաշկանդումներուն, և սիրով, ջերմեռանդ զխտակցութեամբ զոհած են իրենց մարմինը ու արիւնը Փրկչին համար, որ իր կարգին մեռած էր Խաչի մահով իրբն փրկանք իրենց ազատագրութեան:

Սուրբերու կեանքին մէջ զարմանալի երեւոյթներ կան: Ստուգիւ աշունք ունին մարդկային տկարութիւններ, բայց զազափարի և հաւատքի իրականութենէն կ'ազնորուին միշտ:

Ս. Սարգիսի կենսագիրը զիտել կուտայ թէ այս Սուրբը իր բովանդակ կեանքին մէջ ո՛չ միայն սրտանց կը սիրէր զԱստուած, այլ նաեւ կը սիրուէր անկէ: Այս հաւատառումը կարելի է ընել բոլոր Սուրբերուն համար, որոնց շարքը կը ներկայացնէ կարողութիւններու, մտայնութեանց, գիրքի, աստիճանի, հարստութեան կամ աղքատութեան այլազանութիւն մը:

Սուրբերու այս հոյակապ բազմութիւնը դործնական ազդեցոյցն է Աւետարանի ճշմարտութեան, ևւ այս է պատճառը որ անոնց յիշատակը առարկայ եղած է քրիստոնէական եկեղեցւոյ մասնաւոր դուրգութեանքին ու յարգանքին և առիթ մը՝ պաշտամունքներու հանդիսաւորութեան և ողբերութեան: Սուրբեր աւամահ վկաներն են Աւետարանի զազափարին ու յաղթանակին: Հաւատացեալներու համար կենդանի դասեր ու օրինակներ են անոնք:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Տարակոյս չկայ որ Հայ ժողովուրդի համար պանծալի իրողութիւն մըն է գոյութիւնը ի՛ր ծոցէն ընտրուած Սուրբերու բազմութեան: Հայոց ազգային պատմութիւնը կ'ուսնէրու, պատերազմներու, իրաւունքներու պաշտպանութեան պատմութիւն մըն է թէ՛ իր նախաքրիստոնէական շրջանին և թէ՛ քրիստոնէութեան բոլոր ժամանակներուն մէջ... մինչև յայսօր: Պարծանքին ստուգութիւնը կը չեղաւ անոր համար մասնաւոր. որ Հայ ժողովուրդը իր ազգային գոյութեան կռիւին հաւատարմ կատարած է զազափարի ու հաւատքի կռիւը. ուրիշ խօսքով՝ նոյնացուցած է Ազգային և Կրօնական Հաւատքը: Մեր մէջ վրթմանէս կաթողիկոսն է (333—341) որ առաջին անգամ նուիրագործած է ազգային զազափարի և իրաւունքի անուանով եղած նահատակութիւնը, որոպցնելով և անմահացնելով հայրենիքի սիրուն մեռնողներուն յիշատակը եկեղեցւոյ մէջ տարեկան տօնախմբութիւնով: Այս կարգադրութեամբ առաջին ազգային Սուրբը եղաւ Մամիկանեան Վաչէ Զօրավար: Աւաղ սակայն, որ Զօրավար Վաչէի յիշատակը դադրած է, հաւանաբար ոչ-ուրիշ պատճառով մը:

ՂԵԼԻՆԻ ԳԵԱՆՔ

Ազգային Սուրբերու առաջին գիծին վրայ են Ղևոնդիանի եւ Վարդանանի: Ղևոնդեանք կը խորհրդաւորեն Հայց. եկեղեցւոյ բահանալութեան անձնագործութիւնը: Այդ խումբին մէջ կայ կաթողիկոս և եպիսկոպոս. բայց ոչ Յովսէփիանի կոչումը են Վարդանանց պատերազմին հեղինակները ի պատիւ Յովսէփի կաթողիկոսին, ո՛չ ալ Սահականի՝ Ռշտունեաց եպոս. քաջախօս և քա-

ջափորձ Սուրբն Սահակի անունով, այլ կոչուած են Ղեւոնդեանք, ի պատիւ Վահանգեցի երեցին, որ բուն պատճառը նկատուեցաւ Վարդանանց ապստամբութեան, Տիգրանի արքայական դատարանին մէջ:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ քահանայութիւնը իրաւունք ունի երբ Ղեւոնդեանց Տօնը կը նկատէ իր տօնը և խրախմբանքներ կը կատարէ այդ օր:

Բայց մեր Քահանայ Հայրեր եթէ ոգևորուին Սուրբն Ղեւոնդի կեանքէն՝ և ամէն օր, և ոչ թէ անոր տօնական յիշատակին միայն՝ օր մը տարուան մէջ, Ղեւոնդ երեց եւ իրեն նահատակիցները աւելի ևս հասկցուած պիտի ըլլան և գնահատուած: Սուրբն Մեսրոպ շատ կանուխէն դիտեց պատանի Ղեւոնդին լուսափառ կուրծքը և դուշակեց անոր նահատակութիւնը: Ղեւոնդ, հիւանդոտ, տկար մարմին մը քաջբնեց մինչև իր նահատակութեան պահը, երբ այլևս ալեփառ ձերունի մը, եւ օր մը չգաւեց իր կոչումին եւ պարտականութեան: Առողջ միտք առողջ մարմնի մէջ, կ'ըսէ առածը. Ղեւոնդ չըջեց զայն իր կեանքին օրինակով. վասն զի անառողջ մարմնի մը մէջ մեծցուց առողջ հոգի մը, որ կաթողիկոսներէն ու եպիսկոպոսներէն աւելի նախանձելի ըրաւ իր անունն ու գործը Հայց. եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ:

Հայ ժողովուրդի այս համազգային նահատակութեան երկարածիկ չըրջանին մէջ եկեղեցին պէտք ունի Սուրբն Ղեւոնդի ոգիին. մաքուր, արի, ւղիւնի, նուիրեալ, զբաւիչ եւ շինիչ ոգի մը, որ իր անունդն ու ոյժը կը գտնէ անվերապահ ու անշահանդիւր ծառայութեան մէջ, որ միտքաբանութիւնն է ժողովուրդին, և ներքին ոյժն ու զօրութիւնը եկեղեցւոյն:

Վ.Ս.Բ.Ս.Ս.Ս.Ք.

Վարդանանց Տօնը Հայց. եկեղեցւոյ մէջ իր արդի չքեղութիւնը կը պարտի մեր Շնորհալի Ս. Հայրապետին (1166-1173), որու անմահ զրէն ճառագայթեցին Նորանրան ու Արխանգելը: Քաջն Վարդան իր քրիստոնիայ մարդու հաւատքին և իր զինուորի քաջութեան փաստով խորունկ թափանցեց Հայ ժողովուրդին մէջ: Հայաստանի շատ մը եկեղեցիները նուիրուած են Ս. Վարդանի անուն, նոյն իսկ եկեղեցի մըն ալ Կ. Պոլսի մէջ: Քաջն Վարդանի նըշանակութիւնը հետզհետէ մատչելի եղաւ Հայ դպրոցներու, այնպէս որ Վարդանանց Հիմնադրարկն եղաւ դպրոցական տօնախմբութեան օր մը: Եւ այսօր Վարդանանց գործին գնահատումը հասած է այնպիսի հանդիսանի մը, որ այլ ևս ան լիկ եկեղեցւոյ մէջ տօնելի Սուրբ մը չէ, այլ բոլոր Հայութիւնը խանդավառող Զինուոր մը, որ ոչ միայն ախպար Հայ մըն է իր քրիստոնէական դաստիարակութեամբ ու հաւատքով, այլ նաեւ իրեն զինուոր օժտուած է առ պետական ամէնէն ազնիւ ոգիով: Քաջն Վարդան, Աւարայրի պատերազմէն յառաջ, քառասուն երկու պատերազմներ մղած էր, բոլորն ալ ի հաշիւ Պարսիկ պետութեան, և քառասուն երկուքէն ալ յաղթական ելինելու պայմանաւ: Վարդան գիւրահաւան և գիւրագրգիռ զինուոր մը չէր: Երբ Աղղին և Աւետարանին հաւատարիմ կուսակցութիւնը տուաւ պատերազմի վճիռը, իր յոյսը դրաւ Սպարապետ Վարդանի վրայ, որ սակայն մերժեց այդպիսի պատասխանատուութիւն մը ստանձնել, բացէիքաց յայտարարելով թէ Հայ զօրքը չի կրնար չափուիլ Պարսից

ահադին ոյժին հետ. մանաւանդ եւ մատահութիւն չունիմ, դիտել տուաւ, նախարարութեանց վրայ, որոնք նեղ պահերուն դասակիւ կ'ըլլան և մինակ կը թողուն իրենց Սպարապետը իր սեփական դունդին հետ: Ասիկա յայտարարութիւնն էր քաջ և վաճառ Սպարապետի մը և չիտակ խօսքը պատուանդիւր Հայոց մը, և Վարդան զոյց տալու համար թէ ինքն պարզ պարսաւանք մը չէ որ կ'ընէ և ո՛չ ալ կ'ուզէ ջնջել տալ տրուած վճիւր պատերազմի մասին, ճամբայ ելաւ՝ յունարածին հայաստան անցնելու համար: Յուզուեցաւ Ազգը, և պատկառելի պատգամաւորութիւն մը զրկեց Սպարապետին ետեէն, Ղեկոնք երեցի առաջնորդութեամբ և ալլելայլ պաշտօնադիրներով, որոնց տակ Հայաստանի մարդպան Վասակին ալ կնիւն ու ստորագրութիւնը կար, և աստուածային ու մարդկային երգումներով հաւանեցուցին Հայոց Սպարապետը, որ վերագառնայ եւ անցնի բանակին զլուր: Վարդան վերագարծաւ. որովհետեւ եղած պատուի խօսքերը և երգումները շատ նուիրական էին իրեն համար, թէև իր կասկածները փարատած չէին բոլորովին: Քաջն Վարդան պահեց և պատուեց իր ասպետական խօսքը, և վերջապէս միջուկեցաւ Աւարայրի պատերազմը 451-ին:

Մնացածը ամէն Հայ գիտէ:

Թէև պատմիչը, եղիշէ, կը հաւատայ թէ քաջեր քաջերու դէմ ելան, և երկու կողմն ալ պարտուեցան. բայց մենք, խոնարհաբար կը խոստովանենք թէ Հայք կորսնցուցին պատերազմը՝ հակառակ թշնամիին բազմապատիկ կուրուսին: Վարդանանք սակայն չահեցան պատերազմին նպատակը, եւ ասիկա միայն Քաջն Վարդանի նահատակութեան շնորհիւ: Եւ այդ նպատակն էր որ վերջապէս իրադարձուեցաւ 484-ին, Վարդանի եղբորորդի՝ Վահան Մամիկոնեանի քաջութեան և խելացիութեան շնորհիւ՝ Նուարակի դաշինքով:

Վարդանանց պատերազմին նշանակութիւնը գնահատելու համար պատմական ստուգութեամբ, պէտք չէ չափազանցել իրողութիւնները. Ազգային Հաւատքին և Աւետարանի Հաւատքին պաշտպանութեան նահատակներն են Վարդանայրանի. ասիէ դուրս և ասիէ աւելի ինչ որ բռնի, չաղակրատութիւն է:

Իսկ մեզ համար, որ այսօր 1476 տարիներու անընթացով մը հեռացած ենք Աւարայրի պատերազմէն, կը մնայ դուրգուրալ Ազգային Հաւատքին և Աւետարանի Հաւատքին զուգորդութեան յիշատակին վրայ:

Քաղաքական և կրօնական կեանքի մէջ խզմին անբռնաբարեկիտութիւնն ու ազատութիւնը Հայ ժողովուրդին իրաւունքն է: Այս է Վարդանանց պատերազմին նշանակութիւնը, այս է պատմութեան դասը, որ մնացած է Աւարայրէն:

Թէև Հայ ժողովուրդին մեծագոյն զանգուածը այսօր զրկուած իր բնաշխարհէն, ցիրուցան եղած է «ի սփիւռս աշխարհի» և վերածուած դադածականութիւններու, բայց տակաւին կրնայ իր միութիւնը եւ հաւաքականութեան զաղտիւրր ատուր պահել Վարդանանց ոգիով, քանի որ ամէնքն ալ միեւնոյն ազգային հաւատքի ժառանգորդներն են եւ միեւնոյն Աւետարանին հաւատացեալները:

Շատ միութեամբական է անշուշտ գիտնալ թէ Վարդանանց այս ասպետական ոգին, հայրենիքի և կրօնքի պաշտպանութեան մէջ, հետզհետէ յստաւորէն կը հասկցուի բոլոր Հայ ժողովուրդին կողմէն, առանց յարանուանական խարանքի, և այդ ոգիով խանդավառներ քոյրովի կուգան եղբայրութեան ըզզացումը պայծառ գիտակցութեան մը վերածելու համար, որուն աշխարհն պէտք ունինք հիմայ թէ մեր փոքրիկ Հայաստանի և թէ՛ գաղութներու մէջ:

“ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ”

ՄԻՈՒԹԻՒՆ ..

Քրիստոնեական դաւանանքին այլապէս բնութեամբեր պատահաւ եղաւ եկեղեցիներու բաժանեալ դաւանաւորութեան: «Տիեզերական» կոչուած ժողովներ հազիւ կրցան աղղափառ եւ մէկ դաւանանքի բուկարներ պահել մինչեւ երդ. դար: Քաղկեդոնի ժողովը առաջին հարուածը տուաւ դաւանանքի ու հաստիքի միաբերում. եւ Փոս պատրիարքի ասեմ (867) նպն եւ Լատին եկեղեցիներու բաժանումը՝ ջանքախնայ «Միութեան» գաղափարը. իսկ ժ2րդ. դարուն Բողոքականութեան կազմակերպութիւնն ու ծաւալումը բոլորովն ջնջեց այդ գաղափարը, եւ ամէն եկեղեցի առհասարակ իր այլաբանութեան տեսէ, ինքնապատշաճութեան մէջ գտաւ իր գոյութեան իրաւունքը:

Բայց նիմայ տառապնորթն տարբեր կը մտածեն: Քրիստոնեական «եկեղեցւոյ միութեան» հնարաւորութիւնը կը ջանադրեն եւ այդ նպատակով կը կազմակերպուին, պատշաճական ձեւաւորութիւն կ'ընեն, կը գործեն, կ'աշխատին համազօր այլապէս եկեղեցիները որ չկոտորեն տնկալի սխառ դէպքերուն վրայ, այլ ձեռք ձեռքի տաւոր՝ հասկնան զիրար, եւ իրեն Բրիտանական մէկ հակա կազմէն Անտարանի ներքին եւ արտաքին բնութիւններուն դէմ:

Անկլիկան-Ամերիկեան եկեղեցիներ սողեն մէկ **հաւաքով**, մէկ **կարգ** համաբանով՝ դէպի Քրիստոնեական միութիւն համբայ ելած են. իսկ Ամերիկայի մէջ երեսունէ աւելի բողոքական եկեղեցիներ պահպանողութիւն մը կ'ընան են, միութեան գաղափարն ու հաստիքը մտակելու համար այդպիսուն եւ զանազան եկեղեցիներու միջեւ:

Եկեղեցիներու միութեան գաղափարը ծագում առած է սոս' պատմական իրողութենէն թէ խառնակութիւն եկեղեցի առանձինքն չկար է ուրչալի ալ բազմաժողովուրդ եղած ըլլայ, թէ հակաքրիստոնեական, նոյն իսկ անբարոյական սկզբունք մըն է եկեղեցիներու համար իրարու ժողովուրդը որոտ, բռնի թէ իմ եկեղեցիս աղէկ է, իսկ Բաղիկնո՞ղ՝ զեւ. թէ եւ ուղղափառ. եւ եւ դա չարափառ եւ: Եւ իբր, ամէնէն սոսկայի մտայնութիւն մըն է ասիկա, ծնունդ մալեռանդութեան եւ նախապաշարումի, եւ ամէնէն սխառ կողմը Քրիստոնեայ եկեղեցիներուն է: Փանի որ առանձին իրողութիւններ են, կը մտածեն իրապէս Քրիստոնեայ եւ ազատամիտ մարդիկ, ինչո՞ւ համար չափաւորեմ եկեղեցիներ միացնելու իրարու նեւ:

Բայց իբր կարելի՞ է միացնել այս այլապէս եկեղեցիներ, ամէնէն նիմէն ու պատմականմէն մինչեւ ամէնէն հորը եւ ազատականը: Այսպիսի ձեւաւոր մը կարելի՞ է որ իրազեմութիւն որ մը: Այս մասին երկու կարծիք կայ. մէկը շատ միաբնի, բարեւ եւ բոլորովն գաղափարային կարծիք մը, որուն համար անուանուեալ կարելի է **օրիանիք** (գործարանական, կազմակերպական), միութիւն մը: Բայց ասիկա անբնականութիւն մըն է, այսինքն՝ բնութեան օրէնքներուն դէմ իրողութիւն մը. վասնիկ ցո'չալի մարդիկ այլաբանութիւն մը կը ներ-

կայացնեն ցնդի, լեզուի, միջավայրի, դաստիարակութեան, բաղաձայնութեան, չնաւարութեան եւ ունեւորութեան, կարելի չէ որ **օրիանիք** միութիւնը իրազեմութիւն սեւէ ասեմ:

Եկեղեցւոյ կարծիքն է յարկ եկեղեցիներու այլաբանութիւններ, այսինքն՝ լեզուի, պատշաճանքի, ծնունդի եւ արարողութիւններու, նախապատշաճայ, հոգեւոր վարչութիւններու, եւ այլն, բայց հասկըցողութիւն մը գոյացնել ամենց միջեւ, թէ Բանի որ Քրիստոնեական հաստիք բնականորէն միութիւն մը կայ, լաւ է եւ օրտակար գործնելի այդ միութիւնը ինքզուս Անտարանի պատիւ, եւ այս կերպով յառաջ բերել ուժով Քրիստոնեայի մը, որ ներհնապէս եւ իրապէս կենսաւոր է, հզօր է, հաստատուն է, եւ այլ ազդեց Քրիստոնեաներ, այլ մէկ հաստիք վրայ նիմանում, կ'զգան թէ իրենք եղբայրներ են, իրարու հակառակ չեն, զիրար չեն հողաձեր, զիրար երեսուստալ ու ազանգաւոր չեն նաչալներ, իրարու ժողովուրդը չեն որոտ որ ու չեն ապականներ ամենց հաստիքն պարզութիւնը եւ սրբութիւնը. բնականաւորակն կ'օգնեն իրարու, կ'ազնուորեն իրարու սիրով եւ ա'յապէս կ'իրազեմեն Փրկչին պատգամը **թէ ո՞վ որ մեզի հակառակ չէ, մեր կարգն է:**

Այս եկեղեցւոյ կարծիքը այսօր կը սիրապէս Քրիստոնեական աշխարհի բոլոր եկեղեցիներուն ամէնէն լաւը եւ համաձայն առաջնորդներուն մէջ — բայց Զատի եկեղեցիներ —, եւ որով կ'ուզեն Քրիստոնեայի պատշաճայ այս աղով եւ բնիկ զանգ կրօնական ամէնէն հզօր ազգային մարդկութեան մէջ:

Արեւմտ, երբեք կ'ըսուի **եկեղեցական միութիւն** ասիկա **գաղափար** (ideal) մըն է, տեսիլ (vision) մը եկեղեցիներու համար, իսկ ի՞նչ որ կ'ըլլայ արեւմտ իրականութեան մէջ, է՝ Քրիստոնեայ եկեղեցիներու միջեւ իրական **սեր** մը, **եղբայրակցութիւն** մը, **հասկըցողութիւն** մը մշակել, եւ մոտեցնել զանոնք իրարու, եւ զօրաւոր, հարուստ եկեղեցիներու օգնութեան եւ օժանդակութեանը ծառայել չկար, աղքատիկ եւ հարստաւորեալ եկեղեցիներուն: Այս օգնով է որ, զոր օրինակ, Անկլիկան եկեղեցին թեւ թիկունք եղած է Նեսասական եկեղեցւոյ Միջազգային մէջ, առանց նկատի առնելու թէ Բրդ. Տիեզերական ժողովով դասակարգուած ներքինիս մըն է Նեսաս: Երբ Քենթրբուրիի Արքեպիսկոպոսութիւնը այսպիսի յառաջդիմած է կրօնական ազատամտութեան մէջ, բնիկ է որ եկեղեցիներու եղբայրակցութիւնը երազ մը չէ, այլ իրականութիւն մը, որուն պէտք ունի Յիսուս-Քրիստոսի եկեղեցին:

Այս սառի յուսիս-օգոստոս աշուններու ընթացքին, Լոզան Նեղի պիտի ունենայ Քրիստոնեական **Հաւաստի** եւ **Կարգի Աշխարհամոտողութիւն**ներու Ստանդի մէջ գումարուած էր — եւ նոյն նշանակութեան են բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցիներուն ներկայացուցիչները, Նեղիանալու համար թէ ի՞նչ յաջողութիւններ ձեռք բերուած են մինչեւ նիմայ եւ թէ ինչեւ կ'օրելի է ընել այսուհետեւ ստոր յաջողութիւններ ապանկելու, համար եկեղեցիներ իրարու մոտեցնելու եւ եղբայրացնելու գործին մէջ:

• • •

Միւսնայն նպատակով է որ չորս տարիներ ի վեր կազմուած է **Միութեանական Հնկերակցութիւն** (Fellowship of Unity) մը Փարիսի մէջ, ելիպատի եւ Սասանի Անկլիկան եպիսկոպոսին նախաձեռնութեամբ,

որում կը մասնակցին — բացի նախնականից — Նեղոսի նավակն բոլոր եկեղեցիներ, որոնց շարքին՝ Հայք, եկեղեցին ալ: Այս միութիւնը, թէև տնտեսական նիւսիսային Արիւթիկէի նկղ մէկ շրջանակին մէջ, բայց վառ-րիկ նմայեմ է **Հաւատքի և Կարգի Աօլաբարեւոյ** դասին:

Ընկերակցութեան տարեկան ժողովներ տեղի ունեցած են Հէրոսանի Անկիլիան եկեղեցւոյ մէջ, նախին պաշտամունքով, Անկիլիան եպիսկոպոսին նախագահութեամբ, բայց տեղի չստուած համար յարանաւանական նրկաւորմանու գերակաւորութեան, յարաւ դասուած է որ Շուէթի դեպտանին նախագահութեամբ զուգարուի տարեկանով՝ դեպտանուան սրահին մէջ: Շուէթի աղի դեպտանը, որ կը նստէ ու ալմիս անձնատուրին մըն է, անկող դեկտեմբերին վաղաւոր յայտնած է որ եղիպտոսի թեմին առաջնորդ Դեր. Քորգոմ Սրբազան Տարեկանովին պարզէ Հայք, եկեղեցւոյ հայեացքը եկեղեցական միութեան մասին: Քորգոմ Սրբազան մասնատեմէն զուար ուղեւորով մը բացատրած է աղի առ-թիւ ինչ որ Հայք, եկեղեցւոյն զարաւոր, պաշտական, սկզբունքը եղած է նաեղեղ բոլոր երեսնեայ եկեղեցիներուն:

Դանիելի **Էնիփօրն Կազէր** դեկտեմբերի իր երկու քիւրտան մէջ լսում մէկ կուտագրականը տուած է այս ժողովին, և Քորգոմ Սրբազանին ուղեւոր բարեւայցած է *A Beautiful Address*, «**Դեղեցիկ Ուղեւոր մէջ**» բաղեւով և ասոր մէկ ամփոխութիւնը տուած է. իսկ մենք աղի ուղեւորին լսում հայեւէն բարեւամանութիւնը կը դնենք յաշուոյ սինսկիւրուն մէջ, այն վաստակութեամբ որ **Մեանի** ընթերցողներ մեզի նկատմամբ պիտի բլլան այն սղոմիս զաղտիւտեւուն ու բացատրութեւնուն, զորս Եղիպտոսի թեմին Հայք: Առաջնորդը այնքան յաւակօրէն պարզած է բնկերակցութեան ժողովին այլապէս ներկայացուցիչներուն առջեւ և զնախաւորած ամէնուն կողմէն:

Քորգոմ Սրբազանի **Ռարաւիսի Սաղին** Բ. յղումը կը բողոքէ **Միտի** յաշուոյ իսկին՝ ասոր տեղը տալու համար այս «**Դեղեցիկ ուղեւորին**»:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՀԱՅԵԱՅՔԸ

ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ԽՆԴՐՈՅՆ ԿԱՏՄԱՆԸ

Դեր. Սրբազան Shurf,

Տիկիմներ և Պարոններ.

Ն. Վ. Շուէթի Պ. Դեպտանը, որուն մեր այս հաւաքումին բնծայած բարձրորէն բարեհաջակամ աջակցութիւնը որքան պատուարեր Նոյնքան քաջաւորական է ամէնուն համար, քանի մը օր առաջ պատիւ բրաւ ինձ առաջարկելու որ եկեղեցիներու Միութեան մեր այսօրուան այս նիս-

տին մէջ, ուղեւորով մը ներկայացնեմ իմ եկեղեցիին, Հայ եկեղեցիին, հայեացքն ու բաղձանքը, վերաբերմամբ եկեղեցիներու Միութեան նպատակին:

Անգամ մը եւս արտայայտած ըլլալու համար ջերմ համակրութիւնը, զոր իմ եկեղեցիս իմ հասարակութիւնս եւ ես ինքս անկեղծօրէն կը տածենք այս Միութիւնը ողորդող ազնիւ զաղափարին հանդէպ, և ի նշան Ն. Վանութեան և Միութեան բոլոր մեծարոյ անդամոց վերաբերմամբ ըզզացած յարգանքիս, պարտականութիւն կը համարիմ ներկայանալ այսօրուան այս դոմարումին, փորձելու համար կատարել ինձ եղած առաջարկը:

Իմ խորին համոզումս է թէ բոլոր եկեղեցիները, որոնք, քրիստոնէական ներկայ իրականութեան մէջ, այլեւս հաստատուններն են միայն տիեզերական այն մեծ եկեղեցիին, որ զոյ էր երբեմն քրիստոնէական թուականի առաջին դարերուն, եւ որ զաղափարապէս զոյ է տակաւին կենդանի խորհուրդի մը մէջ, ալ՝ բոլոր հին եւ նոր եկեղեցիները, իւրաքանչիւր իր տեսակէտովը թերեւս, բայց ամէնքն ալ անայլալորէն անկեղծ զգացումով կը ցանկան միութեան:

Ինչուի աստղն է ան, միութեան այդ ըզզրբունքը, որուն կ'ուղչուին ամէնուն նաչուածքները:

Պարտիմ բնկ անմիջապէս, կատարելապէս նոյն այդ բաղձանքն է, զոր ունի իմ եկեղեցիս, Հայ եկեղեցին, Միութեան այդ սկզբունքին նկատմամբ, ու անիկա կ'արտայայտէ իր այդ բաղձանքը իր պաշտամունքին, այսինքն իր հաւատքին աւմէնօրեայ դաւանումին, ինչպէս նաեւ, ու մանաւանդ իր կեանքին մէջ, այսինքն Աստուծոյ և մարդոց առջեւ հաւատարապէս:

Մեր պաշտամունքին ամէնէն սիրուած, ամէնէն յողովրդական աղօթքներէն մին սա է. «**Չիսաղապրիմ շնորհաւ եկեղեցւոյ** խում արոյ, զիսաղապրիմ եւ զանշարժութիւն ի քնամեաց պատերազմի, եւ հաստատեմ ի մի հաստ գիսարուդիկ եկեղեցի, զիս խոստովանիմ *Shr* եւ Աստուած, Կեցո՛ր զմեզ»:

Պարզ է ձկառւած, զոր կը ցոլացնէ այս մաղթանքին ոգին. ինչպէս ամէն հաստա-

առթեման համար, որ աղնիւ նպատակի մը ուղղուած է, նոյնպէս եկեղեցւոյ համար, որուն լինելութեան պատճառը գերաշնչացապէս բարի է, քանի որ իր վախճանն է հոգիներու փրկութիւնը, ամէնէն էական եւ կենսական բանն է խաղաղութիւնը, բարեպաշտ կեանքի եւ արդիւնաւոր դորձունէութեան ամէնէն հիմնական պայմանը:

Պէտք իսկ չկայ բսկու թէ՛ խաղաղութիւնը, ամէն բանէ առաջ պատուին է սիրոյ, այն վեհադոյն առաքելութեան, որ կ'իզդարարայնէ անհատներն ու ժողովուրդները, որ աստուածային չղացումին սբրբութիւնը կը գնէ աշխարհի հոգերէն ալեւ լոծուած եւ պշտորած սբարին մէջ եւ որ մարդկային գիտալիութեան լուտայ ամբիւ լոյսի այն պայծառութիւնը, որով մարդ կրնայ ճշգիւ տեսնել ու ճանչնալ ինքզինքը եւ իր մերձաւորը:

Արդ, եկեղեցին, իբրեւ նստուչ թաղաորութեան զաղափարին երկրի վրայ իրագործման ամէնէն մաքուր գործարանը, ծառայելու համար իր փրկարար նպատակին, ամէն բանէ աւելի պէտք ունի խաղաղութեան, ուրիշ բացատրութեամբ, նախ Ան եւ յետոյ Հաւատք-ստաց քառյակներ, եւ ապա բնագոյնակներ:

«Բու եկեղեցիկի» տ'եր խաղաղութիւն, զերծ քի զայն քշնամական յարձակումներէ, եւ յետոյ քնդհանրական եկեղեցին հաստատուաւքի միութեան մէջ»:

Կը կարծեմ իրաւունք ունենալ ներկատել տալու թէ այն նախադասութեան բառակազմական կապակցութիւնը, հետոյ պատահական բլլալէ, բնդհակառակն հիմնուած է պայծառ տրամախոհութեան մէջ, պիտի համարձակէի նայն իսկ բոկ, բարձր ներշնչումէ ծնած ողջմտութեան մը վրայ:

Եկեղեցիները, հաւատքի մանրամասնութեանց տեսակէտով, իրարու հետ կարենալ միանալու համար, պէտք է նախ կարենան սիրել զիրար. եկեղեցիներու միութիւնը, աւելի ճիշդ, Աւետարանի իմաստով բմբոնուած մարդկային եղբայրութիւնը աւելի բարոյական քան զաւանական հաշորդութիւն մ'է. «Յայտ գիտացիւ ամենեկեան երկ իւ աշտիտիս եւ, երկ սիրիցի քիմեանս» (Յովհ. ԺԳ. 35):

Այո՛, քրիստոնէական միութիւնը բարոյական միութիւնն է:

Արդարեւ, կրօնական բնացանցութեան միշտ աւելի վերաշահան գրութիւն մը մը չակելով չէ՛ որ պիտի կարենայինք իրականացնել այդ միութիւնը: Քրիստոնէութեան պատմութիւնն իսկ կը շուշնէ այս տեսութեան ճշգրտութիւնը. դաւանարանական հարցերը քիչ անգամ եկեղեցիները մօտեցնում են իրարու, կամ մօտեցնում են, յաճախ աւելի սաստկապէս հեռացնելու համար յետոյ չանոնք իրարմէ:

Ասիկա բոկ չէ անշուշտ թէ կրօնական զաղափարաբանութիւնը աւելորդ պերճանք մըն է հաւատքին համար. իբրեք: Ոչ ոք կրնայ ժխտել զերբ, որ ճշմարտութիւնը, իբրեւ ուղիղ շօրութիւն, կուտած է կատարել աստուածային յայտնութիւններով սահմանադրուած հաւատքի կեանքին մէջ: Իմ գիտումս էր մատնանշել միայն սա կէտը թէ «հաւատքի միութիւն»ը կատարելապէս չէ իրագործուած անցեալին մէջ զլիարարար այն պատճառով որ սիրոյ միջուակ էին մօտեցած անոր, զէթ այն կերպով եւ այն չափով, որքան եւ ինչպէս կը պահանջէր գործին կենսական եւ ամենաբարձր կարեւորութիւնը:

Անր հաւատքին առարկան է Աստուած, այսինքն սէրը, զի «Աստուած սիր է», ըստ Ս. Եովհաննու. եւ ինքն իսկ Յիսուս ըսաւ «Եւ եմ նամապահ եւ նշնարտարիւն». ու ճամբան, պարտինք գիտնալ, որ կը տանի ճշմարտութեան՝ սէրն է ինքնին:

Ինչն Յիսուս է որ էր տանի զմեզ իրեն, իր անձին, ուր միայն է կեդրոնը ճշմարիտ միութեան, իր սէրն է որ պիտի առաջնորդէ զմեզ սիրելու Վերաբ, եկեղեցիներու միութեան սեւեռակէտը պէտք է բլլայ քրիստոնէական խեղալը:

Կարենալու համար ձկտիլ այդ բանին, հարկ է որ մէն մի եկեղեցի կալող լլլայ, պահ մը զէթ, ինքզինքը ձերբազատել այն կապանքներէն, պատմական պատճառներու՝ միջավայրի հանգամանքներու՝ ցեղական նկատումներու եւ ուրիշ աւելի կամ նուազ նիւթական հաշիւներու կազմած այն արգելախնդրներէն, որոնք Վինքը սահմանափակած են իր կղզիալուծմին մէջ, տխուր այն օրէն ի վեր, չեմ քաշուիր ըսել, ուր դաւանարանական հակամարտութիւններ խորտակեցին Քրիստոսի եկեղեցիին տիեզերական միութիւնը:

Կ'ըսեն թէ — ու մենք կ'տեսնենք զայն

ամէն օր—աշխարհ կը դիմէ ղէպի բնկեր-
վարութիւն, ղէպի իրաւունքի և պարտուց
կարծեցեալ հաւատարութիւնը. էթէ եկե-
ղեցիները շարունակած ըլլային կատարել
աշխարհի վրայ իրենց պաշտօնը այն ոգ-
ւով չոր Աւետարանը Առաքեալներու դա-
րուն դրած էր բնկերային մտածումին մէջ,
էթէ անոնք յաճախ ծառայած չըլլային
քաղաքականութեանց կամ ստէպ չնկը-
տէին քաղաքականութիւնը ծառայեցնել ի-
րենց, մարդկութիւնը շատ աւելի կանուխ
վայելած պիտի ըլլար քրիստոնէական եղ-
բայութեան իրական բարեխնորհ, ու աշ-
խարհ այսօր պիտի չվազէր երեւեակա-
կան շնորքի մը ետեւէն, որ յայտնի է թէ
ի վերջոյ ինչ ապագամտնիւր վրայ պիտի
փշրէ մարդոց յոյսերը:

Երբեմն, երբ կը խօսուի ժողովուրդ-
ներու կամ պետութիւններու ընդհանուր
համադաշնակցութեան մը վրայ, ուսկից
պիտի կրնան ծնիլ, կ'ըսեն, մեծամեծ ա-
ռաւելութիւններ, ևս էր խորհիմ այն համա-
դաշնակցութեան վրայ, չոր եկեղեցիները
պիտի կրնային կազմել, էթէ թող տային
որ անվերապահ սէրը, քրիստոնէական ճշ-
մարիտ սէրը միայն վարէր զիրենք, ինչ
օրհնութիւն մը պիտի ըլլար անիկա լու-
վանդակ մարդկութեան համար:

Պետութիւններ իրարու հետ կը համե-
բաշխին յաճախ բացատրելի և երբեմն հա-
զիւ արգարտանալի նկատումներով. միակ
զօրութիւնը որ պիտի կրնայ եկեղեցիներ-
ըր բերել ընդհանուր համբարշտութեան մը,
սէրն է, աննկատ և աննուաճ սէրը, այն
չոր կը ծնի խաղաղութիւնը, և որ իր կար-
գին, կը պատրաստէ միտքերը փոխադարձ
հասկացողութեան. վստնդի կիրքերէ և վե-
ճերէ հանգարտած միտքն է որ կրնայ բմ-
բունել ճշմարտութիւնը:

Նախ խաղաղութիւն և սէր, յետոյ մի-
արանութիւն կարծիքներու կամ վար-
դապետութիւններու: Իր այս բմբունումն է
որ Հայ եկեղեցին կը յայտնէ վերոյիշեալ
իր աղօթքին մէջ. «Եկեղեցիներուն տուր
խաղաղութիւն, այսինքն սէր, որպէսզի
անոնք կարենան ունենալ, հաւատքի մի-
ութիւն»:

Ես կը մտածեմ թէ եկեղեցիները շու-
տով և աւելի զործնականապէս պիտի սի-
րէին զիրար, էթէ կարենային ճանչնալ զի-

րար շատ աւելի քան ինչ որ է այժմ:

Անոնց իրարու նկատմամբ անտարբե-
րութեան պատճառներէն մին է հաւանա-
բար անգիտութիւնը, չոր ունին իրարու
մասին: Բացի դաւանական պատճառներէ,
լեւուր՝ ցեղային զգացման՝ ազգային ա-
ւանդութեանց տարբերութիւնները և ու-
րիշ հանգամանքներ պարսպ քաշած են
կարծես անոնց միջև, իրարմէ անտեսա-
նելի, իրարու անծանօթ մնալու ատփճան—
Այն քանի մը ծանօթութիւնները, յաճախ
անձեռնհաս հեղինակութիւններէ հայթայ-
թուած ու երբեմն նպատակաւոր դիտու-
նելով պատրաստուած, որոնք առձեռն ե-
կեղեցական պատմութեանց մէջ զլուխ մը
կամ Հանրապետարաններու մէջ քանի մը
էջեր կը գրաւեն յաճախ, շատ անբաւա-
կան են այս կամ այն եկեղեցիին անցեալն
ու ներկան, անոր կէտքն ու զործունէ-
ութիւնը ճանչցնելու համար, ինչպէս եղած
է առհասարակ մեր եկեղեցւոյ պարագան:

Աւելի կատարեալ և աւելի խոր իրե-
րաճանաչութիւն մը, փոխադարձ սիրոյնոր
և աւելի լուրջ շարժառիթներ պիտի երե-
ւան բերէր անոնց միջև:

Ամէն դարաշրջան ունեցած է իր մե-
ծութիւնները և տկարութիւնները միան-
գամայն, սէրը պիտի յորդորէր ամէնքս
առաջիններուն համար հիւսուամի և վեր-
ջիններուն համար արգահատանքի միայն.
և ես վստահ եմ թէ եկեղեցիներու պատ-
մութեան մէջ առաջինները աւելի յաճա-
խողէպ պիտի երևին մեզի քան թէ վեր-
ջինները. վստնդի — ո՞վ կրնայ ուրանալ—
ամէն եկեղեցի ունեցած է իր ինքնուրոյն
ղերը քրիստոնէութեան ծաւալման և քրիս-
տոնէական բարոյականի մարդկային սըր-
տին հետ շաղկապումի զործին մէջ:

Ո՞վ կրնայ անտեսել բարոյական զօ-
րութեան մը հսկայական կազմակերպու-
թեան և աշխարհի ամենահեռու մարզե-
րուն մէջ Աւետարանի քարոզութեան ա-
ռաքելութեանց հրաշալի զործը, զոր Հը-
ռովմէական եկեղեցին կը պարզէ մինչեւ
ցայսօր: Ո՞վ կրնայ մոռնալ քրիստոնէա-
կան վարդապետութեանց ճշգուծին և հին
դարերու մէջ այնքան նշանաւոր արդիւնք-
ներով փայլած վանականութեան մասին
Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ գեղեցիկ և փա-
ռաւոր զործը: Ո՞վ կրնայ չյիշել անմոռա-

նախ ծառայութիւնները հոր Ամբրիկէի և Աիւրիոյ Օրթոտոքս եկեղեցիները, Դըպատիականը և Սիւրիականը, մատուցին քրիստոնէական զիտութեան՝ հայրախօսական՝ և մեկնաբանական գրականութեան իրենց ճիշտութեամբը։ Կարելի է միթէ չի գնահատել պայծառ ոգիի և ողջադատ բարեկարգութեան այն ընթացքը, հոր Անկլիքան Եկեղեցին — իբրեւ հին և նոր եկեղեցիներուն միջև անցումի ամէնէն սիրուն կերպը — յղացաւ և զործագրեց այնքան յաջողութեամբ, և բարեկարգական կորովի և իմաստուն այն եղանակը, զոր Բողոքականութիւնը ընդհանրապէս ի յայտ բերաւ մէկէ աւելի կրօնական հարցերու մէջ։ Ի՞նչ բառ գտնել մատուցանելու համար անվերապահ հիացումի հարկ մը այն աղնիւ և բարի զործունէութեան նկատմամբ, հոր Ամբրիկեան Քրիստոնէութիւնը, հետզհետէ աւելի յարաճուն համեմատութիւններով կ'ունենայ ահաւասիկ, օրէ օր աւելի զործնականօրէն մտցնելով և արդիւնաւորելով կրօնքին խորհուրդը՝ Աւետարանին շօղին՝ կեանքի բոլոր զործունէութիւններուն մէջ։

Զեղի կը թողում, ձեր զգացումին և ձեր դատողութեան կը յանձնեմ դերը այն եկեղեցիին, իմինիս, որուն կեանքը տասն և վեց և աւելի դարերէ ի վեր ողջակիւում մը եղաւ և կը շարունակէ բլլալ քրիստոնէական մատիւպարի նուիրական խորանին վրայ . . . :

Կը կրկնեմ. Ամէն եկեղեցի ունի և ունեցած է իր պաշտօնը, իր մեծութիւնները, իր նուիրումի եղանակը, իր առաւելութիւններն ու իր փառքին ստորոգելիները։ Իւրաքանչիւրին այս բոլոր առաւելութիւններովն է որ կը կազմուի համազգութիւնը քրիստոնէական ծառայութեան սուրբ զործին։ Ամէն եկեղեցի ունեցած է, Առաքեալին բմբունումին համեմատ, «իւր շնորհը», «ի շնորհած մարմնոյն Քրիստոսի», այսինքն Քրիստոնէութեան։

Մէն մի եկեղեցւոյ մէջ բարին այն է նախ որ մարդը կը մզէ բարոյական կեանքի։ Ամէն եկեղեցւոյ մէջ կայ բարոյացուցիչ այդ զօրութիւնը, ամէն եկեղեցի արժանի է սիրոյ, մէկէն առ միւսը եղբայրական անկեղծ սիրոյ։ Այդ փոխադարձ սէրէն պիտի ծնի բարոյական միասնութիւնը, ու

բարոյական միասնութեան պիտի ծնի հաւատքի միութիւնը. այսինքն Քրիստոնէական միութիւնը, «որ սուրբերուն հաղորդութիւնն է, որ անտեսանելի եկեղեցին է ամէն անոնց որոնք ճշմարտապէս կը սիրեն ընկերը, որ սուրբ հասարակութիւնն է որ միեւնոյն զազափարական հաւաքումի մէջ կը խմբէ ամէն անոնք որոնց միտքը կը ձկտի դէպի հոգեւոր կեանքի սասունածային աղբիւրները»։

Փրկիչ և Տէր մեր, դուն որ բսիր թէ «Ուր որ երկու կամ երեք հոգի գու անունով հաւաքուին, հո՞ն անոնց մէջ ես գուն», եղի՛ր հիմակ մեր մէջը, որ եկած ենք հոս, սիրոյ անտեսանելի պաշտօնը մատուցանելու քու անունիդ. այս սրահը, ուր հիմակ խմբուած ենք քու եկեղեցիիդ ներկայացուցիչներս, թող պահ մը գէթ առնու շնորհքը այն Սուրբ Վերնատան, ուր դուն, քու աշակերտներդ չբջապատուած քրիստոնէական միութեան, սիրոյ և հաւատքի միութիւնը հիմեցիր սուրբ օր մը։ Հաստատուէ՛ մեր միջև, իբրեւ անքակտելի կապ մը սիրոյ և հաւատքի. մօտեցուր նախ մեր բերտերը իրարու, հոգւոյ հաղորդակցութիւնովը, և վստէ մեր մէջ սիրոյ ճրագը, որ մեզի ցոյց տայ ճշմարիտ միութեան՝ հաւատքի միութեան ճամբան, այն ճամբան որ դուն ես, որ կը տանի դէպի ճշմարտութիւն, այսինքն դէպի քեզ միայն։ Տու՛ր որ խաղաղութիւնը տիրէ մեր մէջ խաղաղ, թող մոռուին ջնջուին տարակարծութիւններէ ծագած վէճերը և պայքարները, որոնք այնքան մերկեցին եկեղեցիին ներքին և հոգեւոր կեանքը։

Քու սուրբ եկեղեցիիդ տուր սիրոյ խաղաղութիւնը, որպէսզի անրկա կարենայ ունենալ Հաւատքի Միութիւնը։

Թ. Ե. Գ.

«Եկեղեցի այլ ինչ ոչ է, այլ մենոց ողորոյն շնորհած»։

ՈՍԿԵՐԵՐԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

Հ Ա Մ Ա Ր Ե Ն Ն

ՍՈԿՐԱՏԻ ՄԱՀԸ

«Համարտութիւն է Աստուած»

(Շարունակութիւն առաջին թիւին)

- Կրօնակը յեցուցած պղնձապատ այն դուռին՝
 Բազուկներն իրար բերած՝ Մեհասանից պաշտօնեան՝
 Մերք գուրի մերք կառկածի մահառումէն տառապեալ՝
 110 Մըմըքաց «Ի՛նչ օգուտ առաքինի չըլլալէն».
 Բայց Փեղոն բարեկամի Բան իմաստոյ զաւն իր մէջ
 Անձակ մագերուն տակ՝ որ կ'ըմբռնէր դէմն աղուր՝
 Աւելի մօտ՝ մանինին վարպետին ոտքը նըստած՝
 Ծալովի ծունկերուն զաւկի մը պէս հակելով՝
 115 Եւ պաշտած բարեկամին յառած իր աչքն ներաստող՝
 Լալէն կը շիկնէր, բայց դեռ կուլար անոր վրայ:
 Երկուստ վիճար սակայն իմաստունին ո՛չ երբեք
 Կրցած էր այլալիլ դէմքի գիծերն ու մայմն ալ.
 Իր նայուածքը վեր առած հեռուն՝ կարծես կը կարդար,
 120 Բերանն՝ ուր կը հանգչէր շրնորհագեղ իր ժպիտն՝
 Արդէ՛ն իսկ խօսելու պատրաստ՝ կիսով կը բացուէր,
 Իր ականջն ու իր զրնէր աներեւոյթ մտերմին.
 Մագերն՝ որոնց աւանան շունչը քերէ կը հըպէր՝
 Դիտուն վրայ կը նըկարեն պըսակ մ'աղօտ ու տօգոյն
 125 Ու, օդովն առաւօտին ծածանելով մերք ընդ մերք՝
 Կը սփռեն իր հակսի՛ն վըրայ ցոլեր արծաթի,
 Սակայն նոյն հակսին մէջէն՝ ուր դրոճմը ա՛յ է հոգին՝
 Ճանանչո՛ւմը կը դիտուէր անոր վսեմ մտածման,
 Զեղո՛ւ թափանց ալապատսրին կամ արոյրին րնդմէջէն
 130 Լամբարն՝ առկայծ բոցեր արձակելով բազմին վրայ՝
 Ըստողուած իր փայլո՛ւր մասնելով դեռ ինքզինն՝
 Իր ցո՛լը կը զարնէ անոնց եւ գոյն մը կուտայ,
 Ինչպէս աչք մ'որ ծովալու կը հետեւի նաւակին՝
 Պաղպաջուն հակսին վըրայ իրենց նայուածքը յառած՝
 135 Կախուած իր աչքերէն՝ ու հագիւ հագ շնչելով՝
 Ուսողիւր բարեկամներն՝ հասկըլլելով հագազնին՝
 Աչքերով վերջին անգամ կ'արածէին զայն լըռիկ,

108. **Մեհասան**, Արեւիկայի այն պաշտօնակոյններն էին որոնց յանձնուած էր եղեռնապատ ասեանքի վնասներուն գործարարութիւնը:

- Այդ ձայնն իրենց հետ յաւէս պիտի տանէին:
Իբր ալիք մ'որ Եռոյեան քափառ շունչէն կը բացուի՝
- 140 Անհամբեր իրենց հոյին անոր խօսին կ'ըսպատէ:
Ուր ուրեմն երկնահայեաց օչնն անոնց վրայ իջեցուց,
Ու իննն, ինչպէս ուրիշ ասեմ, ժրպտով մ'ըսկրսաւ:
Ի՜նչ, կուլա՞հ, բարեկամներ, կուլա՞հ մինչդեռ իմ հոգիս,
Ա՛յն մաքուր խօսնկին նըման՝ զոր քմուռնին կը վառէ,
- 145 Յաւիտեան ազատուած անարգ բեռնէն իր մարմնին՝
Կը սլանայ աստուածներուն մօտիկ, որ, սուրբ աւիւնով,
Այն ջինջ օրն ողջունելով՝ զոր նշմարած է բերեալ՝
Որոնէ ձգտալիսն, ու զայն տեսնէ ու հանչնայ:
Ինչո՞ւ կ'ապրինք ուրեմն, ո՞չ ապառնէն մեռնելու:
- 150 Է՛ր տանջուիլ սիրեցի՝ արդարութեան համար ես.
Եւ ինչո՞ւ այս մահուան մէջ որ՝ կեանք կը կոչուի՝
Անարգ կիրքերուն դէմ՝ ստրկացած քէպէտէ՝
Հոգիս գշարութեանցս հետ կ'առեցաւ ընդերկար.
Բարեկամք, առանց մահուան՝ բան մը կ'արժէ՝ լաւութիւնն...
- 155 Անիկա քաբիտնէն է՝ այն պըտակն երկնային
Զոր ի վերջ մեր արեւոյն կուտայ մեզ սուրբ դասաւորն,
Իրեն ըզմեզ կանչող Աւամազդի ձայնն է ա՛յն.
Օրհնէ՛նք, բարեկամներ, ես կը լըսեմ զիննն այսօր,
Կեանքի՝ իմ օրերուս չը յանձնելով նշխարներն
- 160 Երկի՛ցս ինծի կրկնել՝ տալ այդ հրամանն երկնառաք:
Քա՛տ լիցի որ երկարել ուզեմ ընթացքը կեանքիս.
Կը կանչուիմ, ես լստուկս ուշադիր հոն կը վազեմ:
Դուք քէ զիս կը սիրէք, ինչպէս տօնի օրերուն,
Օծեցէ՛ք ձեր գլուխներն անուշահոտ իւղերով,
- 165 Արգադի՛ր մը կախեցէ՛ք պատերէն վար սա բանսին,
Ճակատնիդ պըսակած կանաչագեղ դրասա՛ցով
Նըման փեսային, զոր բազմութիւն մը փութկոս՝
Ցանկեղով կանանցի սեմին վրայ զգաստ ծաղիկներ՝
Լոգանքէն վերջ կը տանի դէպի սենեակը հարսին.
- 170 Ձեր ձեռնո՛վը դուրս ալ տարէ՛ք զիս գի՛րկը մահուան: ...
Մեռնիլն ի՜նչ է որ. քալել է այն հանգույցը՝
Հոգիին՝ երկին հետ պտուղեղանի կապը պիղծ,
Թափել է վերջապէս շրմին մէջ բե՛ւ մ'աղտեղի:
Մեռնիլը մե՛ռնիլ չէ՛, բարեկամներ, փոխուիլ է,
175 Յորչափ մարդ ապրի մարմնին կապանքներէն ընկնելու՝
Դէպի՛ սոս՛յգ բարին ընդհարե կ'երբայ կրքոս հաղկելով,
Եւ, անարգ իր պէտքերէն արեւոյն մէջ լաւախնուած՝
Դանդաշկոս կը նետի կամ կը շեղի նշմարէն

160. Անհամբերին մըն է այն կարելիութեան՝ զոր Սոկրատի բարեկամները պատրաստ էին ձեռք բերել՝ եթէ ուզէր ան փախչիլ բանէն եւ Բիոլոսիա երթալ. (Տե՛ս Պլատոնի Կրիտոնին մէջ):

- Իսկ այն որ հրպելով իր տենչացած վախճանին՝
 180 Կը տեսնէ անգրաւ օրուան փայլուն արեալոյսն՝
 Եւ կնի մէջ վերելակող իբրեւ հաճանչ մ'իւրիկուան՝
 Վըսարուած անոնց ծոցէն՝ կը վերանայ գոցը դից,
 Եւ ուժայ ուժայ խըմելով արքեցոյցիչ նեկսարը,
 Իր մահուան իսկ օրէն՝ ան կ'ըսկըսի ապրելու:
- 185 Բայց մեռնիլն է սառապիլ եւ սառապիլն ալ չարի՛ք:
 Ի՞նչ գիտենք, բարեկամներ: Աղետաւոր պահն երբ՝
 Արիւնով արագործուած ողջակէզի մը նըման՝
 Այս գոհուած մարմնին համար պատիժ մըն է կարհասեւ,
 Զարիփով մը չէ՞ ուրեմն որ բարին դուրս կուգայ միշտ:
- 190 Զըմեռէն կ'ելլէ ամառն, ու գիշերէն կ'ելլէ ձիւ,
 Նոյն ի՛ննն Աստուած գողեց յաւերժական այդ շղթան,
 Եւ կուտնով մը ցաւերու մեծն կը ծըննիք այս կեանքին,
 Ու այս մահն երջանիկ՝ որւէ տկարներն կը խիրան՝
 Արդարեւ անմահութեան երկունք մըն է, ո՛չ այլ ինչ:
- 195 Եւ սակայն ա՛վ կրնայ զննել անդունդը մահուան.
 Դիք իրենց մասը դրիքն անոր վըսեմ շրթունքին,
 Ո՛վ գիտէ՝ քէ բռնելու պատշաճ անոր ձեռքին մէջ՝
 Վիշտով քէ հանդիմով կ'իյնայ երկմիտ մեր հոգին.
 Իսկ ես՝ որ դեռ կ'ապրիմ, չեմ գիտեր թա՛յց կը խորհիմ
- 200 Թէ խորհուրդ մը կայ անտես այդ լուսեան խորքին մէջ
 Եւ քէ՛ ներդաժիտ դից բարեբաւ խըստըքիւնն
 Այդ նեւտանքը ծրարեց ծածկեց մահուան մէջ անգամ,
 Ինչպէս՝ իր աստուածային նեւով մեր սիրքը խոցող
 Սէրն յաճախ կը ծածկէ արցունքի տակ հանդիմ մը»:
- 205 Անհատաւ Կերիս անուշ մը ժպտեցաւ այդ խօսքին,
 «Զայն ընդ հուպ պիտի գիտնամ», ըսաւ Սոկրատ: Վերսկըսաւ,
 «Այո՛, դէպի լոյս մարդուն ողջոյնն առաջին,
 Երբ ոսկի հառազայքն համբոյր կուտայ բիբերուն,
 Սիրուած բաներուն շեշը՝ հնարին խառնուած,
- 210 Ծըխացող բաժակին այն փախըստեայ բոյրն անուշ,
 Համը համբոյրին, երբ սարփաւորն իր շուրթերն
 Յածելով կ'որոնէ՝ գիշերը՝ շուրթն ընկերին,
 Հեշտ չէ՛ն մեր զգայութեանց՝ որքան նախկին խանդն ու խինդ
 Օրհնաով ձերբազատուած առաքինի մի մարդու:
- 215 Եւ մինչդեռ՝ հոս իր անխնայ կ'ամփոփեն ուրիշներ՝
 Ի՛ննն արեւաակի փախուստին մէջ կը մտնայ
 Իր վերջին մնամ բարովն իսկ ըսելու աշխարհին,
 Եւ աշխարհն անէացած կ'աննեկի յայս Աստուծոյ:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Պ Ա Տ Ա Ր Ա Գ Ը

Մուսֆի զանգակը կը հնչի:
Կ'ըսէր ձայնով մ'աւապարտ:
Ձե՛ս մտնէր. չե՛ս մտնէր, ինչո՞ւ:

Ժա՛մ կայ մոռնով, ծաղիկներով,
Քունկի նրբին զուլաներով:
Կը հնչեմ քե՛զ հասար, մըտի՛ր:

Պիտի շրսն երգ մը պայծառ,
Վերելքն երգի մը փառքերուն
Երգիտեմք որ կը հեծէ:

Կայ ծեր մը խնջ որ կը մնչի
Բոյրն հերման իր քրքումով
Քոսքեր քաստիկ երթանկութեան:

Պիտի տեսնես նշարանն՝ ուր
Մայրը կու գար փոքրիկներով.
Կու գայիր դուն ալ միասին:

Թրգմ. ՆԵՍԱՐ

Կ'աղօթէր նե — հայրը չըկար —
Նե կ'աղօթէր. բայց աղօթքն այն
Մոլորեցաւ քերելու փարն:

Պիտի շրսն (զիտի անունդ)
Կանչուիդ իրմէն . . . դառն արցունքով
Մըտնէր որ գուր, գուր աղօթեց:

Ձե՛ս մտնէր: Դո՛ւն ալ պիտի շաւ:
Բայց շարն աղիկ է, զիտն դու.
Բայց շարն աղիկ է, զիտն ես:

Հնչեցի մօրդ համար . . . բայց ծանօր,
Անուշ, զըրտ . . . իբրեւ Ողջոյն
Մօրդ համար որ ոչ եւս է:

Դանչեցի մեղմ ընդհատ ընդհատ
Մըտնելով ք'հեռու էիք:
Տրդաք, զորս ալ չըտեսնէ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՄԿՈՒԻ

Ո Ր Ք Տ

Ճամբան շոյսին կը տանի մութ այս պուրակին.
Բայց շիճին վրայ հաղեցաւ ձիւնը կարապին
Իր արիւնին կարմիր բոշին ուր կը ծաղիկն
Վառ կակաչներ որ սիրեն անոր կը պրտակեն . . .

Մանասասպի են խոր ծառերը տքմապին
Որ սուներին բաժակը լուռ պիտի քային
Լեցուն մեռնող այս պաներուն զորչ կապոյտին.
Ո՛ր խաղցի, մըտայ յակինք մ'եր իմ հողին . . .

Ուխտը կալ սուրբն ալ փակեց դունն այնքան հրաշքի.
Շողը պրպլաց ու մարեցաւ կանքեղին բորք՝
Որուն տանող սափորը ջինջ խղիւղ իր որք

Առանձին վրայ փըշու՛ր կը դասարկի,
Եւ իմ ունայն ձեռքերս այնքան կը պաղտակի
Որ շիճին վրայ ձիւնի յառնումը կարապին . . .

ԳԱՀԻՐԷ

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԽՈՂԱԿԵՐ . — ԽՈՂԱԿԵՐԱԿ

«Ի Վիպյան Արեւելից» ճառին հայերէն թարգմանութեան մէջ երեք անգամ (էջ 37, 93 և 144, ըստ հրատարակութեան Գ. Տէր Մկրտչեանի) գործածուած սոյն բառին համար Հ. Վարդանեան գիտել կուտայ (Բառաքնն. Դիտող. Դ էջ 57-58) թէ ասորերէն բնագրին բառը (թաւօն) թէ մըսագործ, մատաւառ, և թէ խոնակեր նշանակելուն պատճառաւ՝ հայ թարգմանիչը լաւագոյն ըրած և աւելի ըմբռնելի պիտի ըլլար «ԼԹէ ասորի բառը առաջին առումով հայացուցած ըլլար»:

Այս մասին մեր կարծիքը յայտնելէ առաջ՝ կ'աւելցնենք թէ երբայցեցեալներ մէջ ալ նոյն բառը (թաւօն) ունի այդ երկու նշանակութիւնները քով քովի, ինչպէս ցոյց կուտայ Gesenius-Buhlի բառգիրքը: Թողունք յունարէն բառին վրայ գիտուած արմատական նշանութիւնն ալ:

Արդ՝ վերոյիշեալ ճառին հայ թարգմանիչը երեք անգամ խոնակեր բառը մըսագործի կամ խոնարարի նշանակութեամբ կիրարկելով՝ անընտրողութիւն մը ըրած չէ՝ բնաւ, ինչպէս կը կարծէ Հ. Վարդանեան. վանդի խոնակեր անցեալին մէջ՝ իր արհեստին բերումով՝ թէ՛ կենդանին մորթողն էր և թէ՛ զայն եփողը միանգամայն, մինչև որ այդ գործը իր հասարակաց և առտինն բաժանմանն ունեցաւ. և զիտենք արդէն թէ մատուցած կամ մատաւառ յետնագոյն ժամանակի բառեր են մեր լեզուին մէջ: Ուրեմն անգլոսակցաբար չէ՛ որ կրկնած է հայ թարգմանիչը քանի մը անգամներով իր խոնակեր բառը և չէր ալ կրնար ուրիշ բառ ունենալ: Միեւնոյն ատեն անձանոթ չէր մեր թարգմանչին՝ նոյն բառին փոխարեակն կիրարկումն ալ (իրեւնալիս)՝ որ ժողովրդային գործածութեամբ ընդհանրացած պէտք էր ըլլալ: Պարագան նոյնն է, կարծենք, ասորիին և երբայցիին համար ալ՝ զատելով իրենց բառերէն:

Կրնայ մէկը առարկել սակայն՝ թէ ինչո՞ւ ուրեմն μάγειρος յոյն բառը՝ դոր Հին

Կտակարանի մէջ պարզապէս խոնակեր (խոհարար) կը թարգմանեն մեր նախնիք, հասնապետի կը փոխարկեն զայն՝ ամէն անգամ որ ἀρχιμάγειρος ձեռն տակ հանդիպին անոր (Մենդ. Լէ 36, ԼԹ 1, Դ. Թագ. Ին զլ. Երեմիա, ushuy. Դան. Բ 14, և այլն): Պարզ է. այդ որոշողութիւնը պաշտօնական լեզուի յատուկ տիպոսաւորում մըն էր միայն. այնու ամենայնիւ կ'արժէ միտ դնել որ Աստուածաշունչի մէջ դանձապետի տիպոսով հոշակուած նաբուգարդան մը խոնակեր ալ կ'ըլլայ Վարք Հարանցի մէջ (Ա, 569), խոնակերապետ՝ Նշեցի Եսայիի մօտ (Մկն. Եզեկիէլի, 2ևն.) և Երբեմն ալ խոնակետ անունը տրուած է ուրիշ ծանօթ դանձապետի մը՝ Պետափրէսի, «Կտակ Յովսէփայ» անհարազատ գրուածքի հայ թարգմանչին կողմէ, թէև բնագրէն դուրս չէր զուժով մը: (Անկանոն Գիրք, Ա. 141):

Ըսենք նաև թէ՛ խոնակեր բառը՝ որ պիտի չկրնար ամփոփուած մնալ իր պարկեշտ իմաստին մէջ (*)՝ փոխարեւորութեան չնորհիւ՝ միւսէն յետոյ մտդ ալ ջարդելու գործողութեան վտանգաւոր անցքին վրայ՝ իր խոնակերի բայովը միասին կը ցուցադրուի մանաւանդ Երեմիայի Ողբերուն մէջ (Բ. 20-21), պատկերացնելով սուրի և սովի ահուկի կոտորածը, ըստ Եօթնամանից թարգմանութեան:

Այս տեսութեամբ է որ համաձայն չենք Հր. Աճառեանի՝ որ «չատ տարօրինակ» կը գտնէ խոնակեր բառին ներկայութիւնը Եփրեմի սա խօսքին մէջ. «Քաղաքն (Նինուէացոյ) ետես զՅովսէփ և և խոռվեցաւ, զի իբրև զխոնակեր կայր ի միջի նոցա», և կը միտի նախընտրել 2ևնագրի մը խոնակիր ձեւը, և ի վերջոյ՝ պէտքը կ'զգայ բնագրական բաղդատութեան մը, (Հայերէն նոր բառեր, Բ. 271): (**) Նաև միեւնոյն աշխատութեան մէջ (էջ 228) մեր լեզուաբանը՝ խոնակետ բառին անգրագառնալու առթիւ՝ կը թուի շփոթել զայն «տաճարապետ» ի պաշտօնին հետ:

(*) Կողբալիսի Վկայարանութեան մէջ՝ սո խոսքեր կ'ուղղէ մարք զինը ամեցող Բղեթիմ, «աբխարա վիսալ . . . խոնակիր՝ պարկեշտագոյն են Բան զեզ, զի նախ առանին զեմուն պարկեշտութեամբ ի վաթիս մարդկան» . . . Այս բաղդատութեան անգամ կը մտնէ խոնակերին դաման իմաստը: — Հոս ալ՝ խոնակերն է որ կը մարէ, ինչպէս դիտել տեսիմքի տուց:

(**) Այս մասին տես նաև Հ. Գ. Ն. ի յղուածիկը Բազմավէպի մէջ. 1926 Մարտի քիւր, էջ 75:

Աւելորդ չենք նկատեր յիշել նաև խոնակերին նուազական ձեռքը կազմուած խոնակերակ բառը՝ չոր Բառարանները չունին։ Ասալ նախատական բառ մըն է, սա տարբերութեամբ որ՝ մինչ ատանքինով բնական-բապէս զոհերը կը թշնամանեն իրենց դահիճները, վերջինով դահիճն է կամ բըռ-Յաւորը՝ որ կը թշնամանէ իր զոհը, «Թըշուառական և խոնակերակ» կոչելով զայն. (Բլարք և Վկայ. Ի էջ 264)։ Պարագան բուրովին տարբեր բլարով՝ կը խորհինք թէ արդեօք Coquus (խոհակեր) բառէն Փրանսերէնի փոխանցուած Coquin բառին չի՞ համապատասխաներ այդ «խոհակերակ» անոր, անպիտան, սխիւր նշանակութիւններով։ Յամենայն զէպս սակայն՝ բնագրի մը պէտք կ'ըլլայ վերապահել այդ բառին բուն առումը։

Զանց կ'ընենք Սերերիանոսի և ճառի վերնագրին «Վասն խոհակերացոյ» որ բովանդակ գրուածքին մէջ խոնակերակ բառով միայն արձագանգ կը գտնէ, առանց որոշ լուսաբանութեան. նոյնպէս մէկզի կը թուուինք եփրեմի Աւետարանական ճառերէն մէկուն մէջ կարգադրուած «իբրև խոհակերաց»-ը, չոր կը փորձուինք կարգալ «խոհակերաց»։ Չնչելով անմիջապէս մօտը գրուած անիմատ միջակէտը, գէթ ամբողջ նախագաւթնէն բան մը հասկնալու համար։

Մեզի կը հարուին՝ թէ Շեղը բառը Դագաղ բառէն է։

Հր. Անտոնեան իր Նոր հայերէն բառեր Տիմոթէոս Կողի Հակաձառութեան մէջ գործին 94 էջին վրայ՝ շեղը բառին գործածութիւնը դէմը դիմելով Աւետարանի մէկ համարին հետ (Ղուկ. է 14), և տեսնելով որ նորարեր թարգմանիչը ի դագաղսնի տեղ առ շեղը բառն է հրամայուցած, վստահութեամբ մը կը վճռէ՝ թէ «բառ այսով շեղը կը նշանակէ դագաղ»։ Դժուար չէր սակայն դուշակել որ Տիմոթէոսի թարգմանիչը օտոճ (դագաղ, տապան) բառին տեղ օտոճ (շեղ, կարկառ) կարգացած բլարու է իր բըռագրին վրայ, ու այնպէս ալ թարգմանած։ Սրդէն նոյն թարգմանիչը միևնոյն գործին մէջ (էջ 145) նմանօրինակ սխալ մըն ալ գործած է, եռայլի (Մ. 3) σακχος (քուրճ) σακχος (վահան) կարգալով, և թարգմա-

նած է. «Շեղից իբրև զվանման զվերաբկու նորա», փոխանակ թարգմանելու «Շեղից իբրև զվորձ զվերաբկու նորա», ինչպէս ունի հին թարգմանութիւնը։ Իրաւունք կ'ունենայինք լսելու՝ թէ վանման բառը վորձ ալ կը նշանակէ։

Ե. Ե. Դ.

ՊԱՆԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԻՍԴԱՅԷԼԻ ԶՈՒԲԵՐԸ

«Ո՛չ լաւ իցեն Արամա եւ Փարիսաւս զե՛ս Դաւանալի Բան զանեանց չորս Իսայելի»։ (Դ. Թագ. Ե. 12)

Կ'ուզէ՞ք այցելել Իսրայէլի Զուբերուն, որոնք, բլան նոյնիակ խեղճուկ չրճորներ, զուրկ չեն շահեկանութենէ։ Թէպէտ Նէեման Ասորի, հոգարս Արամայով և Փարիսարայով, արհամարհանքով կը նայէր անոնց վրայ։

Իսրայէլի երկրը թէև հարուստ չէ Զուբերով, բայց անոր աղբւրները, հորերը, նոյնիակ չրճարները կը մնան անփոփոխ վկաները Պատմութեան ամենէն գեղեցիկին։ Կարծես երկինք ու մարդիկ կը մրցին անոնց կապուած յիշատակները աւանդելու ապագայ սերունդներուն։ Հնագէտն ու գեղարուեստագէտը հաւատարապէս իրենց բաժինը ունին անոնց մէջ։ Այցելուն թո՛ղ չսպասէ հոն հանդիպիլ ունէ աշխարհահռչակ աղբիւրի. բայց ան գիւրաւ պիտի գտնէ Այն Հաւա-միէ մը, որ ժայռէն կը ձորի կաթիլ կաթիլ, խորունկէն Աւագակաց աղբիւր, որմէ առած է իր անունը, կամ Այն Շաւաճ մը, որ յուշիկ յուշիկ կը հոսի ւտորտէն քարձ ու սեղ ժայռերու, որոնց մէջ կ'աղաղակալեն Դ. և Ե. դարերու ճրգնաւորները։ Արարին փոյնք չէ բնաւ, որ աղբիւր մը նկարչական բլայ կամ պատմական. ան կը գտնանայ երբ ունէ Զուբի մը հանդիպիլ։ Այս աղբիւրներուն բնծեւած պատմական օգուտը այն է, որ անոնք, ձնի բերուելու նոյնատեղով, չեն ալլափոխուած արուեստականութեամբ, ու մեծ մասով կը մնան նախնական վիճակի մէջ, իբրև հարագատ վերապրումներ անցեալի կեանքին ու բարբերուն։ Հաղարատը տարիներէ ի վեր կիներ կ'երթան անոնց, սափորները անփութքէն հակած գլուխներն վերեւ, ու կը դառնան նոյնպէս իրարու ետեւէ, այս անգամ նոյն սափորները ուղիղ նստեցուցած զագաթներն վրայ։ Այսօրուան ֆէլլաւ կիներուն պէս քանանուհիներն ալ, հրէուհիներէն առաջ, նոյն աղբիւրներուն քով հաւաքաբար լուսացած են իրենց լաթերը, ամբողջ օրը տոբաններու կիւէլին միացնելով իրենց անվիթ շագակարատութիւնները։ Անոնցմէ ետք՝ կը սկսի զէպ ակերբ միևնոյն երթը հոտերու.

և միևնույն ժամերը հողի մեծությամբ, մինչև անհնգ-
մէ ամէնէն անտաքերը, մեկուսի, հողուական
որինդին վրայ կ'աճէ անփրճանալի միօրինակ
կզանակ մը: Այս տեսարանը չի՞ յիշեցներ նա՛ն-
պետեան ժամանակը: Կամ սա ձիւսորը, որ կը
հեղքէ աղբիւրի մը առջև խմուած հօտը և ձին,
առանց պախուսցը քակելու, կը մղէ դէպ հաս-
տուցուած ջրանոթ մը, չի՞ նմանիք Յակոբի որ-
դիններուն, իրենց հօր խաշները աչքէ անցնելու
զրադած: Այսպէս այդ աղբիւրները, յուշարար
Աստուծոյ և մարդոց գործերուն, մասն են Պատ-
մութեան մէջ ու ետ կը տանին մեզ հարիւրաւոր
և հազարաւոր տարիներ: Այդ ջուրներուն հանդի-
պելով կը վերադարձնէր քաղցածութիւն ու գեղեցկա-
գոյն էջերը Հին և Նոր կտակարաններուն:

Ազգի՛նք ուրեմն մեր այցելութեանց:

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

Ահա՛ նախահաճ Մարիամի աղբիւրը, Այն
Սիբիի ԿԷՆԷՄ, իսկական աղբիւր մը, պարբերա-
բար իննդ և քարձրացող ջուրներով, մայրի մը
խոռոչին մէջ, ուր կ'երթցուի քաղցածութիւն առա-
նաներով: Ասկէ ծագում առած է ներկայ ա-
նունը՝ Աստիճաններու մայր—Աւժ էս Surm—
Ասկէս երուսաղէմի միակ աղբիւրն է, որ կը
գտնուի քաղաքի անմիջական շրջակայքը ու
պահոււրտած է կեղրոնի ձորին մէջ, Սէլովամ գիւ-
ղին դիմաց, Ուփադի իւսմէն բլուրին տակ, 60 մէդ-
րի չափ ցած այն սարահարթէն, որուն վրայ
շինուած էր երբեմնի Յերուսաղէմ քաղաքը՝
Յերուսա:

Գեհնէ կամ «Յայտող ջուր» — այս է աղ-
բիւրիս աստուածաշնչական անունը — անշուշտ
չէ տեսած Տիրամօր՝ իր ջուրներուն մէջ Յիսուս
Մանուկի յաթիւրը յուսնայր, ինչպէս կ'ենթա-
դրուի Ժն. զարկն առդին: Միայն այստեղէն ոչ
շատ հեռու, գեղին ջուրներուն վերին ընդունա-
րանը, մարդաբեկացած է ետպի: «Ահա՛ կոյս յը-
ղապի և ծնցի որդի, և կոչեցան զանուն նորա
Իմամունէլ»: Ասկիտ արդարացուցած է աղբիւ-
րին Ս. Կոյսին անունով յորձորումը:

Գեհնէ ինչպէս մինչև այսօր ջրամբար մըն
է Սէլովամ գիւղի և նոյն իսկ երուսաղէմի հա-
մար, նոյնը կզած է առաւելապէս Յերուսաղէմ
և Գաւիթի քաղաքին համար ալ, մանաւանդ եւ-
րաշիս և պաշարութեան: ասեմներու շատ հինէն
միջոցներ գործ դրած էին, որ պաշարութեան
ապահով կզանակով օգտուէին Գեհնէի աղբիւրէն
ու կարողանային ջուրերը պահել ամրակապ
ընդունարաններու մէջ: Ասկէ՛ ջրարաշխական
այն շինութիւնները, որոնց նմանները չափ քիչ
կ'երևին այդ շրջաններուն: Տասնընչինգէն մին-
չև քսան դար առաջ (Ն. Ք.) Յերուսաղէմ կար-
ծրը մայրեան մէջէն պիտի էին զարուստ այն
ներքնուրդին, որ միջնաբերդը հազարակցութեան
կը դնէր Գեհնէի աղբիւրին հետ: Եղեկիտ թագա-
ւորն ալ Ուփադի ներքև պիտի տուաւ 550 մէդր
երկարութեամբ ջրանցք մը, Գեհնէի ջուրը տանե-
լու համար Գաւիթի քաղաքին արեւմտեան կող-

մը: Այս ջրանցքի ծայրէն — Սէլովամի աղբիւ-
րէն — 181 ին զանուկացաւ երթայական արձանա-
գրութիւն մը, որ անոր բացումը կը նկարագրէ
այսպէս. «Երանգում օրը (ջրանցքին) ականա-
հատները զարկին մէկը միւսի դէմ, մուրճ մու-
նի դէմ և ջուրը մայրքեց ակէն մինչև աւաղա-
նը 1200 կանգուն երկարութեան վրայ, և մայ-
սին բարձրութիւնը ականահատներու գիւղին վեր-
100 կանգուն էր»: Ասկէ կ'երևի՝ թէ թ. դարու
(Ն. Ք.) նարտարագէտները բաւական ճշգրտեամբ
բռնած էին ջրանցքի չափերուն հախիւր:

Գանանացի կամ հրեայ նարտարագէտներու
հաւատար՝ այս աղբիւրը պատիւ էր բերէ նաև
Գաւիթի գինուորներուն: Հաւանարար այս ջր-
բանցքէն մինչև Յերուսի միջնաբերդը սողոսկե-
լով Յօթար՝ կըցաւ տիրանալ անտիկ համար-
ուած այդ տեղին և իւր իշխանութեան: Սողո-
մուն, Գաւիթի բնութեամբ, Գեհնէի մէջ ստացաւ
թագաւորական օծումը, ինչպէս պիտի տեսնենք
քիչ մը անդին:

Թ. զարկն սկսեալ Եղեկիայի ջրմուղին մի-
ջոցով Գեհնէի ջուրերը կը հասէին մինչև Ուփադ,
Տիրուպէնին և կեղրոնի միացման տեղը, այն ա-
ւաղանին մէջ, որ ետքէն Սէլովամի լճակ կամ
Նրկայք — Natatoria Silo — անունը առաւ: Այսօր
հողի տակ կը մնան այն երկու ամբարտակները,
որոնք, թագաւորներու շրջանին, կը պաշտպա-
նէին աւաղանը:

Այդ աստիճանաւոր ճամբէն, որ, Տիրու-
պէնին անցքով, Տահարէն Սէլովամ կը տանէր,
մարդ մը, աչքերը կաւով ծեփուած, կ'իջնէր
խաբխափելով ու ամէն քայլափոխին զաւաղա-
նին ծայրովը գետինը կը զննէր: Անիկա ի ծնէ
կոյնէն էր, այն մարդը՝ որ միշտ Տահարին մէջ
նստած կը մնար և մարացիկ էր: Ան կը քալէր
միշտ, կարծես ներքին փափաքէ մը մղուած...
Կը հասնէր ջրմուղի բերանը, կը ձերք ու ավիով
աչքերը կը լուար. և ահա՛, ով հոն՝ չէր, երբ
ոտքի կ'ելլէր, աչքերը բացուած էին... Այն
մարդը, որ կաւով ծեփած էր աչքերը և Յիսուս
կը կոչուէր, բնած էր. «Գեհա՛ Սէլովամի առա-
պանը ու յուսացուէ՛»: Եւ ինք կուգար, և ԼԵ-
ւաջուէր ու կը բժշկուէր: Այն՝ բացուած էին
ոչ միայն մարմինին՝ այլ նաև հոգիին աչքերը,
ու համարձակ կը յայտարարէր Փարիսեցիներուն՝
թէ Յիսուս մարդաբէ մը միայն կրնար բլլալ,
զրկուած Աստուծոյ կողմէ, որ այսպէս կը բա-
նար ի ծնէ կոյրի մը աչքերը. «Եթէ Ան Աստուծ-
մէ չըլլար, կ'ըսէր. չէր կրնար այդ բանը բնել»:
Որքան հոգիով կոյրեր, աւագ, պէտք ունին ի-
րենց Սէլովամին...:

Սէլովամէն ինչնէր քանի մը հարիւր մե-
զրը գէղ հարաւ, անցնելով մշակուած բանջա-
րանոցներէ, երբեմնի «Թագաւորաց պարտեզ-
ներէն», որ գեղեցկութիւն մը կ'ընծայէին կեղ-
րոնի այդ մասին: Մշակութեան սահմանը կը
հասնի մինչև ստորտը անշուք շէնքի մը, որ կը
գրաւէ հեղեղատին կեղրոնը: Այդ շէնքը Պիւ Է-

յուսմէն է, Յորայ հորը, խաղական ջրհոր մը ամբա-
շէն, ասորտոր ժայռի մը, ուրկէ ջուրը կը ժայթ-
քէ 50 մէկը ցածէն: Քանանացիներն ու Հրեա-
ները այդ հորը կ'անուանէին Ռոփզի, զոր անանք
կը թարգմանեն Քաղտիներու կամ Անցորդներու
աղբիւր և ուրիշներ՝ թափիլի աղբիւր: Էն Ոգ-
լայի կամ Արեգական աղբիւրին ու Նեփթուայի
ջուրերուն հետ Ռոփզի կը կազմէր այն նըշա-
նագիրը, որ կը բաժնէր Յուդայի սահմանը հա-
րաւէն և Բենիամինինը՝ հիսթալէն: Հոս էր որ,
Արիստոմի ապստամբութեան ժամանակ, Դա-
ւիթի լրտեսները քաղաքին յուրերը հաւաքեցին
ջրկրներէն ու շաղակիտա կէներէն:

Պիր Էլուզ չի ցածրի բնաւ և, ձմեռը հե-
ղեղանման ու երկարատեւ անձրևներէ հետք չու-
րը կը բարձրանայ յողջելու աստիճան ու կը ձե-
ւացնէ մտակ մը, որ կրնայ Տէն մինչև 15 օր տե-
ւելի: Այն ատեն նոր բանջարանոցներ կը կազ-
մուէին ձորին մէջ: Յորայ հորը ելած է . . . մեծ
աւետիս քաղաքին համար: Սղը բացուելուն պէս
Երուսաղէմի բնակիչները տեւական խրախճանք
մը կը կատարեն Պիր Էլուզի բոլորտէրը:

Թերեւս զարմանային այս գեղեցիկ օրե-
րէն մէկն էր, որ Դաւիթի անգրանիկ որդին՝ Ա-
զոնիա իր կուսակիցները զուստեց Ռոփզի
ջուրէ և խնձոյք մը տուաւ անոնց, մինչ ինք
թագաւոր կը հռչակուէր նոյն պահուն: Երբ աս-
որ ողբերգութեան զագաթնակէտին հասած էր
ու հաւատարմները կ'աղաղակէին. «Կեցցէ՛ ար-
քայ Ազոնիա», ուրիշ աղաղակ մըն ալ կը հաս-
նէր հիսթալային կողմէն, հողի այն շերտէն, ուր
կը գտնուէր Գեհնի աղբիւրը, աղաղակը ամբողջ
ժողովուրդի մը. «Կեցցէ՛ արքայ Ազոմոն»: Բե-
րասի իր որդին էր, զոր, ծերացած Դաւիթի հա-
ւատութեամբ, Ազոմի և Նաթան՝ վկայութեան
խորանէն բերուած օծութեան իւզով թագաւոր
օծած էին Գեհնի մէջ: Ազոմոն, արքայական
ջորին հեծած, թագաւորի պահակազորին ու-
ղեկցութեամբ, կը բարձրանար Ռափի գաութի-
ւորէն զէպի քաղաքն ու պալատը և կը բազ-
մէր իր հօր Դաւիթի աթոռին վրայ: Եղջերա-
փողերը կը հնչէին և ժողովուրդը պատանի թա-
ղաւորը կ'ողջունէր հաղար անդամ կրկնուած ա-
ղաղակներով. «Կեցցէ՛ արքայ Ազոմոն»: Այս
բաւական էր խանդարելու Ռոփզի խնձոյքը և
ցրտելու Ազոնայի բազմականները: Պարտուած
Բենիամուն կը պարտաւորուէր խնայուել ու եր-
ջանիկ եղօր ներողամտութեանը ապաստանիլ:

Գերութենէն առաջ, հաւանաբար, Ռոփզի-
լի մէջ պահուեցաւ Տաճարի նաւթական հուրը:
Գերութենէն զարմէն ալ, կը կարծուի թէ քա-
հանաները նորէն այն տեղէն առին ազմուտ ջու-
րը, որով նեմիա հրամայեց թրջիլ պատարագի
փայտն ու զոհ, ինչպէս երբեքն բրած էր Եդիս
կարմնողոթի վրայ՝ Բահադի քուրմիբուն զինաց:
Ինչպէս այն ատեն՝ հիմայ ալ սրբաբար հուրը
զուրս ժայթքեց և այն ժամանակէն Ռոփզի
հորը նեփթաւ կամ Սրուրիս կոչուեցաւ:

Երուսաղէմ ուրիշ հրաշագործ ջուրեր ալ

ունէր, ինչպէս՝ Բեթհեղզայի կամ աւելի հիշող՝
Բեղեղայի աւաղանը, Ոչխարաց դրան մօտ, Տա-
ճարի հրապարակին հիսթալեղբոր հարաւի օր
մը Յիսուս անոր սրահներուն մէջ բժշկեց 58
տարուան անգամալոյծը, որ չունէր մէկը դինք
աւաղանը ձգող՝ ջուրերու յուշուած ժամանակ:

Այսու հանգիստ Երուսաղէմ զուրկ էր կեն-
դանի ջուրէ ու անոր կարօտը կը քաշէր իր
իրական աղբիւր ունէր միայն Գեհնի աղբիւր: Այդ
պատճառաւ միսթական տեսանողները ջուր կ'ու-
րաղէին յաճախ և զայն աստուածային օրհնու-
թիւն մը կը համարէին: Երեմիայի մէջ Եհովա
ինքզինքը կ'անուանէր . . . Աղբիւր ջուր կ'ենդ-
նայ : Եւ ժողովուրդը, սակայն, կը լքէր այդ աղ-
բիւրը ու փոխարէն կը փորէր քաղաքի ծակոտե-
տը ոչ կարեցին ունել ջուր : Սը պիտի գայ,
բոս Եսայիայ, որ Երուսաղէմ, ինչպէս և ամբողջ
աշխարհ, իր ծարաւը պիտի անցընէ փրկու-
թեան աղբիւրներէ: Աղբիւր մը պիտի բացուի,
կ'ըսէ Զաքարիա, Դաւիթի տան և Երուսաղէմի
բնակիչներուն համար ու պիտի լուայ անոնց
մեղքերն ու կեղտերը: Յովի կը տեսնէ այդ Աղ-
բիւրը, որ Եհովայի տունէն կ'ելլելով, Աբսախա-
ներու ձորը կ'ոտոզէ: Եղեկիս, աւելի իրազեղաւ,
կը տեսնէ այդ Աղբիւրը, որ կը ցալաւ Տաճարի
աշխարհմեան ասորտէն ու արագօրէն մեծնա-
լով՝ անանցանիկ հեղեղի մը կը փոխուի ու կը
թափի Մեռեալ ձովը, մաքրելու համար անոր
ջուրը և կենքը ու քիզմնաօրութիւն տանելու
համար հոն:

Սը մը Յիսուս, չըջապաւած ժողովուր-
դէն, կեցած էր այս միեւնոյն Տաճարին մէջ,
ուր հնչեցուց իր ամենէն համարձակ խօսքերէն
մէկը: Տաղաւարահարաց տօնի վերջին օրն էր,
ամենէն հանդիսաւորը, որուն Հրեաները նախ-
ընթաց օրերէն աւելի կարեւորութիւն կ'ընծա-
յէին: Այդ օր ուսնիկի հիւղի թմբակին թափօր-
ներ կազմած կը շրջէին ու կ'արտասանէին մաս-
նաւոր աղօթքներ, ասոր համար կը կոչուէր «Ով-
սաննայի օր»: Ինչպէս նախընթաց օրերուն՝ այդ
օրն ալ քահանայ մը, անշուշտ աւելի հանդիսաւո-
րութեամբ, զացած էր Սեղովամէն ջուր բերելու
կոնքի մը մէջ, կամ բոտ օմանց՝ ոսկիէ երջիւրի
մը մէջ, և զարձած էր ու Հալլէլ երգելով սրբու-
կած էր Զահագործութեան սեղանին վրայ: Հա-
ւանաբար այդ միջոցին էր՝ որ Յիսուս աղաղա-
կեց. «Ով որ ծարաւ է՝ թող ինձի՛ գայ ու խր-
մէ: Եւ աւելցուց. «Ով որ հաւատայ ինձի,
ինչպէս Գիրքը կ'ըսէ, կենդանի ջուրի գետեր
պիտի լոյսին անոր օրովայնէն»: Այս կ'ըսէր, կը
յարէ Յովհաննէս՝ Հողիին համար, զոր պիտի բն-
դունէին Անոր հաւատացողները: Այո՛, ինքն իսկ
էր աստուածային կեանքի Աղբիւրը, զոր հոսե-
ցուց իւր խօսքին հետ Տաճարին մէջ, իւր ար-
եան հետ՝ Գողգոթայի վրայ, Սուրբ Հողիին մի-
ջոցաւ՝ վերնատուն մէջ: Որքան ատեն օր Երու-
սաղէմ պահէ իր մէջ Տաճարը, Գողգոթան ու
վերնատունը, Երուսաղէմ, որ այնքան կարօտ է
նրաթական ջուրի, պիտի մնայ աշխարհի համար

կեանքի աղբիւրը եւ ձշմարտութեան ծառաւի հոգիները հոն պիտի երթան՝ յազդեցնելու իրենց ծառաւորս :

ՅՈՒԴԱՅԻ ՀՈՐԵԲԸ ՈՒ ԱՂԲԻՐՆԵՐԸ

« Եհովան » քու Աստուածդ քեզ տխուր երբեք երկիր մը, բայց էր Մոսկու իր ժողովուրդին, երկիր մը հովիտներու եւ աղբիւրների եւ ուստի երկրի շուրջը, որոնք կը հոսին ծորերու մէջ եւ լեռներու վրայ : Այս խորքերը ճշմարիտ էին Գանանի երկրին համար, համեմատելով մեծ ու անասոր այն անապատին հետ, ուրկէ այնինչ դուրս կ'ելլէին իւրաքանչիւր խորանտաքներ, սակայն, այն է՝ որ Աւետանց երկրի հարաւային այս մասը, Յուդան, չուրի կողմէն նուազ հարուստ էր քան կեղծանկաւն եւ հեռաւորային մասերը :

Այն պահուն եր իւրաքանչիւր կը մտնէր Գանանի երկիրը, իր այս կողմերու ջրային հազուադիւս կեանքը վաղուց արդէն մտած էին Պատմութեան մէջ : Բերաբերէ կը պահէր տակաւին Արրահամի մօտը ջրհորը ու Արիմոնի ճակատէն զայնիւրին յիշատակէր Իսահակի քանուխը կապած էր Գերարայի եւ Բերաբերի մէջ փոքրիկ տունը քաղմաթիւ հորերուն, զորս հարկադրուեցաւ պաշտօնագրի Գանանացի հովիտներուն զէմ փերուն, Աստուծոյ բարեկամին քաղաքը, էլ իսկիւն, կը պահէ տակաւին Արրահամի գերեզմանը : Ան կը պահէ նաեւ « Մամբրէի կաղնիին մօտ այն վայրը, ուր Հաւատոյ Հայրը ընդունեց երեք հրեշտակներու այցելութիւնը : Եղիշին, որուն շուրջին տակ Արրահամ հրաւիրեց հիւրերը, « Զօրաւոր » քեզ ծառայում, զոտացած է այլեւս : Հորը, սակայն, հոն է միշտ ու կարծես կը լսուի տակաւին Նահապի ին խօսք : « Առցի տակաւ մի ջուր եւ լուսաւորեց զոտս մեր » :

Տաւր զար ետք այդ միւսնային հորին կեղերը ուրիշ սեռաբան մը կը պարզուէր, սեռաբան մը՝ որ երեւան կը բերէր Դաւիթի վեհ հեղին : Ռեման Բերաբերացիի երկու սրղիները, Ռէքար եւ Ռամա, զաւանձաւորութեամբ սպաննած էին Յերուսալէմ՝ Սաւուդի որդին, ապառնու զտաւարութեամբ իրենց տէր իւր սխիւքով մրցակցին ձեռքէն : Դաւիթ, զայրացած իր ծառաներուն այս անարման մասնութեան վրայ, կախել տուաւ զաւանձան կորստները « ի վերայ ջրերդ ին ի փերուն » :

Փերուն—Երուսաղէմ հանապարհը կը պահէ ջուրերու բաժանման գիծը՝ հանելի քաղմաթիւ աղբիւրներով : Այն Sheel, որուն մօտ Յուդա Մա. կարէ 10,000 մարդով պարսութեան մատնեց 11-ստիսի 65,000 զինուորները : Յիշատակելի է Այն Հանկա կամ Փիլիպպոսի աղբիւրը, որ փիլիպպոս մկրտեց Եթովպոյ թագուհիի ներքինին : Այն Արուայ կամ Եղիշի երկրի աղբիւր, Այն Սալեհ կամ Կնքեայ աղբիւր, Այն Արամ եւ այլն, ասոնց ջուրերը յատկացուած են Երուսաղէմի գործածութեան : Այս աղբիւրները Երուսաղէմ տանելու

համար շինուած նախկին աղուզաները կը շինեցրնեն Գանաւի Պիղատոսի շնորհադրութիւնը : Երուսաղէմի կառավարիչը կամ զոտաւորը այս ձեռնարկին յատկացուած էր Տաւարին կապը նուէրներու մէկ մասը : Հրեաները այս առթիւ ամբաստանեցին զայն Տիրերիսի առջեւ ու Պիղատոս ետ կանչուեցաւ ու արտօրեց նշան Գաղղիա :

Դաւիթի հորեր, Պիղատոս, կոչուածնէրը հասարակ ջրամբարներ են, որ կը գտնուին Բեթղեհէմի մօտերին վրայ՝ Երուսաղէմի զարուստին : « Ե » արուցանէր ինձ ջուր ի ջրհորոյն Բեթղեհէմի որ առ զբանն է, Կ'ըսէր Դաւիթ անախուստ բուն ծառան մը, զոր կը զգայ մարդ ամբան հանձնքերու կաշնակին : Դաւիթ յանգուցն պայքար մը կը մղէր այն ատեն փրկչապայցիներու զէմ, որոնք բանակած էին Ռաֆայոյ հովիտին մէջ ու կը տիրէին Բեթղեհէմի, մինչ ինչ պահուստած էր Ողորտի քաղաքին մէջ : Իր քաջերէն երեքը ընդ առաջ երթալով իւր ըզմանքին, կը ճեղքեն իշխանի թաւարի եւ փափաքուած ջուրը, հայրենի քաղաքին ջուրը, կը հանեն Բեթղեհէմի ջրհորէն ու կը մատուցանեն իրենց պետին : « Գաւ յիցի ինձ, Տէ՛ր, ընել այդ բանը, կը գոչէ Դաւիթ, չէ՞ որ այս ջուրը սրբունն է անոնց, որ զայցին բերելու իրենց կեանքին վառնդով » : Եւ չիմեց ու Եհովային ձօնեց ջուրը : Գեղեցիկ քաղաքը, արմանի՛ թէ՛ քաջերուն, թէ՛ իրենց տիրոջ :

Դարձեալ շատ հին հոր մը, բայց իրականին մէջ ջրամբար մը, առ « Մոգերու հոր » կոչուածը, որուն կը հանգիստին Երուսաղէմի ու Բեթղեհէմի կէս ճամբուն վրայ : Այստեղ էր որ փերաին մոգերուն երեցաւ Նորանշան Աստուր ու անաշտարեղ զիրենց նորանկին Մատուկին մօտ : Արարացած յունական անունը, Պիլ Էլ Փարիման, կը նշանակէ Հանգստեան հոր : Ասոր մօտիկ Զ. զարն կը բարձրանայ Փարիմանի կամ Հանգստեան գիծը, որ կը շինեցնէ վերջին հանգրուանը Մարիամի եւ Յովսէփի՝ իրենց Բեթղեհէմ հանելէն ստուգ :

(Ճարտնակելի)

Հայտնայ
Մ. Ե. Ն.

Աւետարանի վրայ խափելով կազմուած է. Աւետարանի մէջ է, վրիպելիք ձեռնարկներ — բայց եթէ խափան լուսնադրուած մտայն մէջ, պարզալիմբուս ու կ'աղեն մեծ ըլլալ, արդարեւն՝ որ կ'աղեն սուր ըլլալ, մեղաւորեւն՝ որ բարիք մէջ կը վիճակն այն երգավորութիւնը զոր ի զոր վիճակին շարին մէջ, այն ատեն այն խափեր արժան կը ձգեն, կ'անհասանալ խափերուն մէջ, կ'անհասկն պատկեր ու բոլորեցներ, կը մտղիկն ողիւղելով եւ հասկերով եւ կը ջոզմանաւ անառնան մը մէջ, որուն երբեք պիտի չհասնին ստուցներու վիտրինները :

ՅՈՒԴԱՅԻ ԱՂԲԻՐՆԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ԿՐԱԿՑԻ

1. — Տասնընչորորդ դարու առաջին քառորդին, Ներսէս Կրակցին, երուսա-

ԿՐԱԿՑԻԻՆ ԸՆԴՕՐԻ-
ՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ղեմի մեր Հրեշտակապետաց Վանքին մէջ բն-
գործնական է երկու ձե-
ռագիրներ, մին պարզ
ձառքնի մը, 1331'ին, և միւսն դարձեալ
ձառքնի և Տոմարակի ձագ. 1335'ին, ա-
ռաջինը Վարդան Արեւելի պատրիարքին
օրով, երկրորդը՝ անոր յաջորդ՝ Սեփան-
նէս ձօսին պատրիարքի ժամանակ. իսկ
երրորդ ձեռագիր մը, ձառքն խորագրով,
ընդօրինակած է, 1334'ին, մեր Ս. Ստե-
փանոս վանքին մէջ: Առաջին և երրորդ
ձեռագիրները կը գտնուին մեր Մատենա-
դարանը (Թ. 282 և 1863), երկրորդը կը մը-
նայ Վենետիկի Միսիթարեանց Մատենադա-
րանը (Նոր Թ. 222):

Այս ձեռագրաց յիշատակարաններէն
քաղելով՝ Սիոնի ընթերցողներուն պիտի
ներկայացնեմ Կրակցին, որ Մայրափանքիս
մէջ անընդհատ գրչագրող մը եղած է, նաեւ
անձնուէր մը՝ իր եկեղեցւոյն և հայ դա-
ւանութեան: Իր յիշատակարանները կը
պարունակեն պատմական բազմաթիւ դէպ-
քեր. բայց մենք Կրակցին ճանչցնելու հա-
մար, մէկ երկու գլխաւոր եղելութիւննե-
րը միայն պիտի պարզենք:

2. — Այս ձեռագիրներուն ընդօրինա-
կութիւնը տեւած է զրեթէ չորս կամ հինգ
տարին: Կրակցին իր յի-
շատակարաններուն մէջ,
կը գտնուի թէ շարու-
նակ ենթարկուած է ջեր-

ԿՐԱԿՑԻՆ

ԳԱՆԳԱՆԵՐԸ

մի կամ «գող»ի, և ստամոքսացաւի, հան-
գիստ չունի երբեք. քիչ մ'ալ շուարձա-
բանելով՝ դժգոհութիւն կը յայտնէ լուե-
րէն և ճանձերէն: 1331'ի ձառքնիսն շատ
էջերուն տակ գրած է, «Ով եղբայր, կրակն
ի վերաս կայ, խոշորութեանս մի՛ մեղադրեմ
և միսիրարութիւն իսկ ի ուսեմ չկայ, բայց
յիւստուծոյ միայն. . .»: 1334'ի յիշատակա-
րանաց մէջ կը գրէ թէ իր աշայ լոյսը պակ-
սած է. «Չի ի վշայից ժամս գրեցի որ և ա-
յուկս պակասեց ի լոյսի. ստամոքսացաւ յա-
մեն ժամս. չունի միսիրարութիւն ո՛չ յեղբարեւ
և ո՛չ յընկերոջս»: Իր ընդօրինակութեանց
դժուարութեան կ'անդրադառնայ 1331'ի
յիշատակարանին մէջ և կը գրէ. «Ով եղ-
բար՝ ի քրթիս գիմն ո՛չ եպիսկոպոսն ազնեց
և ոչ այլ մարդ. . . շատ լուսանց էի քո-
ղեց, շուր անգամ և ոչ սակաւ մի միսիրա-

րամբ յեղբարեւ և կամ յայրոջ»: Նոյն ձե-
ռագրին բազմաթիւ լուսանցքներուն տակ
կը յիշեցնէ թէ իր սկզբնագիրը, որ չնոր-
հուած է ջանկրեցի փակակալ Ներսէս վրդ.ի
կողմէն, երեքիջեան է և երկաթագիր. և
«իզամ» նա կարճ ի կարճոյ. և առանց
կետագրութեան. ուրիշ տեղ մ'ալ, 1335'ի
յիշատակարանին մէջ, կ'ըսէ թէ մեծ Տո-
նամակին մէջ գրած ճառերն ամբողջ բն-
գործնական է, ու կ'աւելցնէ սկզբնագրի
մասին. «Ով եղբար՝, ի մեծ Տաւմաթանն
այսպիսի կայր այս ձառեմ, որ չգայրակոյն
յիս. քե իմն և կարճ գրեց:

3. — Ներսէս արեղայ իր երկու յի-
շատակարաններուն մէջ ալ Կրակցի կ'ան-
ուանէ ինքզինքն, իսկ
ԿՐԱԿՑԻՆ 1334'ի ձառքնի մէջ Կր-
ՇԱՅՐԵՆԻԹԸ ակցի, ս'էր է Կրակց. բայց
1335'ի յիշատակարանին

ան կը մեծարանէ թէ Կրակց՝ իր ծննդա-
վայր լինուած էր Ուռնայի և այլ քաղա-
քաց հետ Քրիստոսի ժամանակ: Ի հաս-
տատութիւն ասոր, ճառէ մը վերջ գրած
է հետեւեալ կտորը, . . . Ասէ Յիսուս.
յորմէ՞ զաւստե կէ, կամ յորմէ՞ ժողովրդեմ:
Եւ եւսա սակն ի Հայաց մեծայ ի Կրակցի.
այսասաւորք քաղաւորին Արարու. . . Ըստ
մենայն հաւանութեան, Կրակց լինուած էր
Խաւարիա գաւառին Սիւրնոս կամ Տրայա-
նուպոլիս թեմին մէջ, Միջերկրականի եզեր-
քը և Կիպրոսի գիմաց: Կար նաեւ ուրիշ Կրակց
կամ Կրակցի առուն քաղաք մը, յայնկոյս
Տաւրոսի, որով կ'ունենանք երկու Կրակ-
ցներ, մեծ և փոքր, մին աւան իսկ միւսը
քաղաք: Բացի մեր այս Ներսէսէն, Կրակցի
մականուամբ կան նշանաւոր Կրակցի վար-
դապետներ, որ ծանօթ են մեր պատմու-
թեան և զընդգրկութեան մէջ: Ներսէս՝
1335'ի յիշատակարանին մէջ կը յիշէ իր
ծննդավայրին Ս. Սիոն և Ս. Քառասուն
վկայից եկեղեցիները ու կը մաղթէ որ իր
ձեռաց գիրը հո՛ն մնայ, ու կը յիշատակէ
իր ծնողաց, և բոլոր պարագայից անուն-
ները, և մաղթանքներ կ'ընէ Կրակցի ժո-
ղովուրդին համար, յետոյ՝ կը յիշէ երու-
սաղեմի իր միաբանակիցները: Եւ Կրակցի
կամ Կրակցայի մէջ ալ ծագեալ է Հայ դադ-
թականութիւն մը՝ իր վանքերով և դա-
ռաստաններով: Երկու Կրակցներու վերաբեր-
մամբ լրակատար ծանօթութեան համար,
փափաքողք կրնան գրմել Հ. Սիւրանի Սիս-
ուանին (էջ 317-320, և 547): Կրակցին՝
իր 1335'ի յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ թէ
ինքը «Հովնեմեց և Կառափաւսեմ» ցե-
ղէն է, և ինչպէս յիշեցինք վերը, դուար-
թարանութեամբ «աշու և աղուաշ» խօս-
քեր կ'ընէ, և զիսեւ կուտայ թէ ինքը
Կրակցի ռազմաւորն է, թէ Կրակցիները կ'ը-
լան սակաւախել, և կը գնէ հետեւեալ ման-

բազմապիսի կրակներու վրայ. «Ո՛վ կը-
բարձր, յարժան հանդիպիք սխալի, նա զոյժ ուղ-
ղեցիք սիրով. և մի՛ նայե՛րեք. զի բոլորս
կրակից են. Զի վարդապետ մի յորից զաշա-
կերէն, թէ զնա՛ գրաւս զնէ. ևս զնաց զնէ՛ց՝
ու կերտ զանկան ու գիգորն և զգրուղն.
ու երեւ զգանգն ստեղծն ելիր, ևս (վար-
դապետն) հարցաւ. թէ ո՛ւր է անկան, ևս
սասց, թէ անկան չունի, խոյ էր. ո՛ւր է
չկուն, չկուն չունի՝ չկուն էր. ո՛ւր է թ-
ղուղն, ի կրակայն էր արծեղ, ըզուղ չունի»:

4. — Կրակցին 1331-ին, երբ Ս. Հրեշ-
տակապետ վանքին մէջ, կ'ընդօրինակէր

ԿՐԱԿՅԻՆ

ԵԳԻՊՏՈՍ ԿԵ ՏԱՐՈՒԻ ԲԱՐՈՆՈՍ, զինուորները

վանք զայն կը փնտռեն
եղիպատուն վախած Հայոց Առաջնորդը (ու-
րան Մուղաթամ կ'ըսէին) և անոր բնկերա-
ցող վարդապետները, կը բռնեն մեր կրակցին,
ուրիշ մարտիկներ և միակեցեցեք և կը
հաւաքուին Ս. Յակոբայ հրապարակը՝ Ներ-
սէս արեւան կը նմանցնեն փախտական
Առաջնորդին, երեց մը և քանի մը միա-
կեցեցեք ալ՝ Առաջնորդին հետ փախչող
վարդապետաց, և զանոնք բռնութեամբ կը
տանին եղիպատոս։ Սրտան Պատրիարքը
Վարդան Արեւելին ու Ս. Հրեշտակապե-
տի Տեառնը՝ Մերաինցի Աբրահամ վրդ-
աճապարանքով կը մեկնին եղիպատոս, ու
հաջորդապէս կ'ընտանաւ զվանքի վանքով՝ կ'ա-
յտեն գերեւանները ու շատ աղաչելով կը
բերեն երուսաղէմ։ Կրակցին այս գեղքը
պատմելէ վերջ, Ջերմադին մաշթանքներ
կ'ընէ վարդան Պատրիարքի համար։ Յի-
շտակապարին զխոսն պատահած այս գեղ-
քը, թէ և մասնաւոր եղիպատին մը կը նը-
կատուի, բայց այն ի յայտ կը բերէ քրիս-
տոնէից աշխարհափի վիճակը, որուն են-
թարկելու էին, յարմարեալ թուրք մէմ-
լուքներն՝ Էլ-Աշրաֆ Խայր և Էն-Նասր
Մուհամմէտ իշխանութեան կը հասնէին.
վերջինս մանաւանդ, իր երկար Սուլթա-
նութեան ժամանակ, 1298-1340, յայտնի
է պատմութեան, բնականաւ քրիստոնէից
դէմ կատարած մասնաւոր հալածանքնե-
րով։ Էն-Նասր վերանորոգեց Օմարի և Հա-
քէմի աշխարհափ կանոնները, որ կը վե-
րաբերէին Քրիստոնէից և Հրէից տարագ-
րներու տարբերութեան, զատուելու համար
խորամանկէն, և քանզի կամ փակել տը-
ւաւ բոլոր եկեղեցիները։ Այդ հակաքրիս-
տոնական հալածանքները անարձագանգ
պիտի չմտային Ս. Երկրին մէջ, և Սուլ-
թանին զորմակաները պիտի հետեւէին նոյն
ուղղութեան՝ սարսափ մատնելով երու-
սաղէմի հատապետները։ Այդ պատճա-
ռաւ է որ Կրակցին իր յիշատակարաննե-
րուն մէջ շարունակ կը կրկնէ.

«... Բայց ժամանակ էր անբարի.
Գոյով սեղիսն սեռուն գերի,
Աւերակ եղան բասակի.
Անակնիւթ թէ ալ շինի.
Քրիստոնէից ազգ Եսայի
Անգարաց կոխան լինի...»

Ըստ պատմութեան Կրակցին, կ'ընէ թէ
Հայոց Առաջնորդը իրեններով, Սուլթա-
նին հալածանքներէն եղիպատուն խոյս ար-
ւած և տեղ մը պաշտօնաւոր էր. Սուլթա-
նին հրամանագրով, զինուորները երուսա-
ղէմ եկած և Առաջնորդը Կրակցին նման-
ցուցած էին, և քանի մը վանականներու
հետ Կրակցին տարած են եղիպատոս։ Նը-
մանօրինակ ուրիշ գեղք մ'ալ, 1172-ին
պատահած, կը յիշատակէ Աբուսահ Հայ
պատմագիրը. զուցէ պետական հարկա-
գրանքի մը տակ, ութսունամեայ պատ-
կանքի եկեղեցական մը, որ Հարա-Ջաւի-
լայի Հայոց Յովն. Մկրտչի եկեղեցին և
վանքը լքելով, կ'ապաստանի երուսաղէմ,
բարի համբաւով մը կը վախճանի և կը
թաղուի վանքին մէջ։

5. — 1292-ին էր որ՝ Էլ-Աշրաֆ Սուլ-
թանը՝ 300 ուղտերու վրայ բեռնուած 600

ԿՐԱԿՅԻՆ
ՍՐՏԻՆ ՎԵՐՔԸ

Սուլթաններու զօգանջիւ-
նոյն Աքան գրաւել
յետոյ, կ'արշաւէր Կի-
լիկիա և կործանարար
բարաններով կը քանդէր Հոռմկլայի եօթն-
պարսպեան բերդը և Հայոց Ստեփանոս
Կաթողիկոսը իր եկեղեցականներով գերի
կը տանէր եղիպատոս։ Հոռմկլայէն ետքը
եղիպատացիք սկսան յարձակիլ Կիլիկիոյ
վրայ, որ հետզհետէ աւերակ կը դառնար։
Արեւուտքի խոտուածներն խորեական
էին, և ի չուր կը թափուէր հայ արեւնը
Կիլիկիոյ գաղտնուած վրայ։ Օշինի որդին՝
Լեոն եղի. ժամանակ, Կրակցին իր զբաւ
յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ.

«... Եւ ի սոյն ժամանակի
է քաղաւոր Հայոց ազգի
Երեսասորդ բոս նստակի,
Ուղ Լեոն անուն կոչի,
Պննակ քաղիւ Տեառն Յիսուսի»:

Յիսուսի թաղը կըող այս Լեոնը ծանօթ է
մեզի. բոլորանուէր լատինամոլ մը. Ե-
ղիպատացոց հետ կնքուած դաշինքները ան-
խոհեմ գրծող մը։ Առանց նկատի առնե-
լու Էլ-Աշրաֆի և մանաւանդ Էն-Նասրի
անկող ոյժերը, իր խոտուած հակառակ,
ան շարունակ կը բանակէր Արեւուտքի
հետ և վստահ պապէն խոտուած երե-
ւակայական զումարներուն, կը զահալի-
թէր իր երկիրը, սպանութեամբ կը հե-
ռացնէր ազգային դատին պաշտպանները,
արքունիքը կը լեցնէր լատին կղերով և
խորհրդականներով, մինչ թշնամին կը զա-
նակէր Թաթարաց Թիմուրթաշին և Թուրք-

մէններու Արաման իշխանին հետ և անկողնակով մը կը յարձակէր Արեւմտաքի պատուարը եղող կիլիկիան քարուքանդ ընելու և մարելու երկրին բոլոր կենդանութիւնները աղետալի հետեանք ունեցաւ։ Ան՝ կասկած ներշնչած էր թէ Արեւմտեան պետութիւնք կիլիկիան և Ս. երկիրը ազատագրելու համար Արեւելք պիտի արշաւէին, և այսպէս ալ ամէն լողմ լուրեր տարածած էին։ Կրակցին ալ այս բոլոր լուրերը լսելով, կը զրկէր իր իշխանին մէջ։

«Անշտն ազգ Կամայի»
 Բառեան ի վերա երկիս Կիլիկիոյ,
 Եւ զամեն ի տու մուշկին սուսելի,
 Եւ զայն ի Մարք վառեցին զերի,
 Եւ զիւն ի յեկին Եւսամի»։

Նոր Խաչակույթեան մը լուրը լսած էր Կրակցին։ Բայց ան շատ վատահ չէր Արեւմտաքի շինտորական այդ նոր ձեռնարկին, դատելով անոր ունեցած զէպքերէն, թէ և փափաքող մը որ իր հայրենիքը և Ս. Տեղիքը աշատուէին բռնութենէ, կ'ըսէ,

«... Բայց լսեցանք համբաւ բարի
 Թէ ձեռնազ ազգն շարժի»
 Վասն սեղանոց սեռանի,
 Եւսամ լինայ տար Բաղաի:
 Եւսամի թէ այս մեզ լինի,
 Ի մեռ բեկեայ սիւն կամգնի...
 Բայց քոս զարմոցս որ դու զարմի,
 Զմ ի մնայ թէ այդ մեզ լինի,
 Բայց ամենայն ինչ կարելի
 Տեսան Աստուծոյ իմ Յիսուսի»։

Այստեղ վրայ լուսամտերը ստրատիկուցած էին Կրակցին։ Հայրենիքին ենթարկուած աղէտները խորագոյն վէրք մը բացած էին անոր սրտին մէջ, խռոված էր հոգին, մանաւանդ երբ իր շրջապատը անյուսումեան և վշումի մէջ կը տեսներ. ան իր յիշատակարանին վերջը կը յարէ. «Մի՛ կորաք, ի չար խապրեոյս որ կու տան քե Սուշեսոյ զոյնը քաղուք զաւրաք ի վերայ Սուս կու երթայ, նա միտս խաւել է. իսկի չցիտեմ քե ինչ կու գրեմ... այլ որ իսկի միտքարից չունիմ յեղբարց կաթ յորդորոյ և եմ ամեն ընկերս Հոռնցի»...»։ Կիլիկիոյ աւերակներուն մէջ յորդորող կրակը կ'ալբէր մեր Կրակցիին սիրտը, մանաւանդ անոր համար որ այդ աւերումներն յառաջ եկած էին ոչ միայն հայրենիքի թշնամեաց դաշտոյ քնացղներէն, այլ նաեւ կրօնական ներքին պառակտումներէն, որոնց ինքն ալ պիտի չոհուէր։

6. — Կրակցին՝ իր 1335 ի յիշատակարանին մէջ, կ'արձանագրէ իրեն պատահած ցաւալի դէպք մը, որուն համառոտութիւնը կը գնէք հոս. Խաբերդցի Գրիգորիս առնուն անձ մը կ'երթայ Տէր Ճօսլին Ոսկե-

ւնցիլին ու կ'ըսէ թէ՛ Խաբերդցի Կարապետ փոխտփան (= երգեչոյ) ու քու ներսէս Կրակցին ուրախ և շորեքշարքի օրերը ասն չէն կատարէր. և Ս. Կարապետի տօնը չկատարեցին բառ Հոռոմի. Տէր Ճօսլին, չար խորհրդակցին մտիկ ընելով, չորս արեղաներ կը զրկէ ներսէսին սենեակը, ուրկէ դուրս կը հանեն անոր զոյքերը և զիրքերը. դուր կը փակեն և բանալին կ'առնուն, կ'երթան Կարապետին տունը, անոր ունեցածներն ալ կ'առնուն և երկուքը կը տանին Վերի Վանքը, այսինքն Ս. Հրեշտակապետէն Ս. Յակոբ. ու կ'ըսեն թէ՛ առնաք են որ չեն հնազանդիր Քաղկեդոնի ժողովին և կը նշովեն Լեւոնի Տոմարը. առաջ Կարապետը կը տանին դարպասը, և առանց հարցուփորձի վեղարը կ'առնուն և կը բանտարկեն. յետոյ ներսը կը տանին վերամբարձ, բայց ան կը ջանայ փախչիլ, վեղարը զլսէն կ'առնուն և զլիսբաց կը թողուն հրապարակի վրայ, և յետոյ կը տանին բանտելու իր բնկերին մօտ. և կ'որոշեն առաւել տանիլ յանուն Մէլէք նասրէին, չղթայալապ ընելու։ Չոր հրամանի անստուգները՝ իրենք Լուդան կ'ազաչեն ու կ'ազատեն զանոնք։ Կրակցին այս պատմութենէն վերջ, լուսանցքի վրայ մանրիկ գրեթով կ'աւելցնէ, «Մի՛ կորաք, զայլ անկին չը կարցի գրել»։ Փափաքողքս այն յիշատակարանին ամբողջը կրնան տեսնել Մայր Յոգեմ Մէլէք. Վէշեւոյ շոյ Զեւաբոյ Մաւեւաբոյն Հատ. Բ. էջ 350։

Այս հետաքրքրական դէպքը պարզելէ առաջ, բոլորք թէ վերեւ յիշուած Խաբերդցի Կարապետ փոխտփան Ս. Հրեշտակապետի վանքին մէջ, 1332 ին Արեւելցի Վարդան պատրիարքի ժամանակ, ընդօրինակած է Մեկն. Կար. Թղթոց ձեռագիրը. որ կը մնայ այժմ Ս. Աթոռոյս Մատենադարանին մէջ (Թ. 299). Գրեւն ունի յիշատակարան մը, ուր ի շարս միաբանաց կ'յիշուի ներսէս վրդ. մը, հաւանաբար մեր Կրակցին։ Այս երկու գրադրողներուն ենթարկուած այս հալածանքը անտարակոյս հետեանքը կրնանք ներկատել այն ունիթորական շարժումներուն, որ այս միջոցին Պարսկահայոց սահմաններէն կը ծաւալէին Կիլիկիոյ կողմերը. ինչպէս վերեւ գրեցինք Լեւոն Ե. թագաւորը և կաթողիկոսը լատինականութեան միտած՝ կրօնական չիժուները բրած էին, հուկառակ եկեղեցականութեան մեծագոյն մասին և ժողովրդեան. փոփոխեալ պետութիւնը կործանումէ փրկելու համար, կը կարծուէր թէ Արեւմտաքի հետ իրենց յարաբերութիւններն ու եկեղեցական չիժումները արժէք մը կրնային ունենալ. մինչ այդ միջոցներով աւելի կը փութացնէին պետութեան անկումը։ Ունիթորներ

ԴԱՍԻԱՆՍԻ
 ԽՆԴԻՐ ՍԵ

պապին մօտ չարախօսութիւններ բրած էին Հայոց եկեղեցւոյ նկատմամբ. պապը բացատրութիւններ կը պահանջէր կաթողիկոսէն, որպէս չի կրօնական չի՛նքում ներս փոխարէն, կարենար զործադրել նիւթական և չինուորական օժանդակութեանց խոստումները, որոնք միայն երկրին թշնամին զրգուելին և երբեք իրականութիւն չդառնա: Կրակցին և Խարբերդցիին հալածանքի ենթարկուած օրերուն, Հայոց կաթողիկոսն էր Յակոբ Անաւարդէցին, քեռորդին Գրիգոր Անաւարդէցիին: Յակոբ իր ժօրեղբօր հօգովն անած լատինաւոր մէն էր. աւերելովս միայն կր սասաւեր հայ ունիթորները, որոնք կը պրզուէին հայ ժողովուրդին հաւատքը. կաթողիկոսը սերտ յարաբերութեան մէջ էր լատին աշխարհին հետ. և դէպի Հռոմ ճամբորդութեամբ մէն սլ ամբապնդեց Հռոմովայն հետ իր կապերը: Պատմիչ մը կը գրէ թէ՝ Յակոբ ժողով մը գումարեց բոտյաննարարութեան պապին, և 1331ին, չրջարեւակաւ մը զրեց բոյր Հայ եկեղեցիներուն, որպէս չի ունիթորները չհալածեն և արդէն չհանդիսանան պապին խոստացած նիւթական օժանդակութիւնները ձեռք բերելու համար (Չամչ. Բ. էջ 328): Կաթողիկոսական այս չրջարեւակաւոր անտարակոյս, ամենէն առաջ Սիւրի մօտաւորութեան պատճառաւ, երուսաղէմ հասած պիտի բլայ. և անխուսափելիօրէն առիթ խօսքի և վէճերու, ինչպէս ուրիշ տեղեր. բայց աստի, վերջիւնաւ երկու հալածեալ եկեղեցականաց համար, անմիտօթ չէին կրիկիոյ կրօնական խլրտումներու հետեանքով, կատարուած հալածանքները: Կրակցին իր երախտաւորաց շարքին մէջ, կը յիշէ Տէր Հոստանդին մը՝ որ հալածեալ վասն սուրբ հարցն ուղիղ կամովն: Կրակցին և Խարբերդցին, իրք հմուտ եկեղեցական խնդրոց, անտարակոյս խիզախ եղանակաւ մը, հակառակ կ'արտայայտուէին այդ հակաեկեղեցական եղելութեանց: Նոյն միջոցներուն, Ս. Սթոուոյ պատրիարքն էր Յովհաննէս Ծօպին, Վարդան Արեւելցիին յաջորդը. Կրակցին իր երկու ձեռագիրներն անոր ժամանակ բնագործնակած էր, մին Ս. Հրեշտակապետ, և մյուսն ի Ս. Ստեփանոս: Սակայն, ո՞վ էր այդ Տէր Ծօպին Ոսկերեղին, որուն հրամանաւ Ս. Հրեշտակապետէն Վերի վանքի (Ս. Յակոբ) կը բերուին այդ երկու արձէքաւոր վանականները, անարգանքով և խոշտանգումներով: Վարդան Արեւելցիին զօրղուրայից վերաբերմունքը յայտնի է Կրակցին եզրպոստ տաբուելու դէպքին առիթով. Յովհաննէս Ծօպինն ալ հակառակորդ մը չէնք կրնար նկատել, քանի որ չարախօսողներու խօսքին բնիմացքը ջոյց կուտայ

թէ Կրակցին մօտիկ վանական մըն էր Յովհաննէս Ծօպինի, որուն քրոջ Մարիամ-թագի արդիւնքովն բնագործնակուած էր 1325ի ձառնարկը: Տէր Ծօպին Ոսկերեցին, թէ չընդունինք իրր Յովհաննէս Ծօպինի անձը, բայց չենք կրնար բռնի թէ՛ հրապարակաւ կատարուած խոշտանգումներն անտեղեակ բլար Յովհաննէս Ծօպինը, քանի որ ցաւալի իրողութիւններ տեղի կ'ունենային միեւնոյն վանքին մէջ:

Մենք, իրր հաւանականութիւն, կը համարձակեմք հետեալ կերպով պարզել այս դէպքը: Պատմութեանէ մենք գիտենք Ս. Սթոուոյ Մարգիս պատրիարքին, 1307 և 1309 թուականներուն Սիւրի և Աստուայի ժողովներուն կանոններուն հանդէպ բռնած ուղղութիւնը ու անոր ձեռնարկները, ինչպէս նաև անոր յաջորդներուն և Հայ Միարանութեան հայադաւան նախնածախն-գրութիւնը, որուն կը վկայէ Ստեփանոս Օրբելեան. (Պատմ. հոր. Բ. էջ 194). Աստի կարելի չէ կասկածի ենթարկել Յովհաննէս Ծօպինի Հայ եկեղեցւոյ հանդէպ տածած հաւատքը: Եկատի առնելով Կրիկիոյ մէջ կատարուած քաղաքական և կրօնական եղելութիւնները և Կաթողիկոսական չրջարեւակաւոր միտքը, ինչպէս նաև հայրենիքը և երուսաղէմը ազատելու համար շոր խաչակրութիւններ խանգալաող էջերն ու քարոզները, Պաղեստին և այլուր տարածուած յամառ զրոյցները, ինչպէս կը յիշէ Կրակցին ալ, և որոց մանրամասն նկարագրութիւնը կը կարդանք պատմագէտ Louis Brehierի գիրքին մէջ (*St. u. Eglise, et l'Orient au Moyen Age. Les Croisades*, էջ 269-274). Կը մտածենք թէ ժամանակին վանական իշխանութիւնը, առանց չեղելու հաւատոյ ուղիղ կանոնէն և աւանդութիւններէն, քաղաքական հաւանական փոփոխութեանց առթիւ, անօրինական Ռուր տեղերու մէջ շտուժելու և Կրիկեան արքունի շահերը չփտանդելու բարի գիտումով, քաղաքագիտօրէն, խոհեմաբար ջանացած է ձեւով մը չափաւորութեան հրաւիրել այդ երկու կրակոտ վանականները. այս հրամանը զործադրողները սակայն, անձնականութեամբ, խնդիրը ծայրայեղութեան տարած են. բայց անոնց շտապօրէն ազատումը իսկ ջոյց կուտայ թէ իշխանութեան մտադրութիւնն էր պարզապէս չարել խիզախ արտայայտութիւններն, ճարտար եղանակաւ մը, պահպանելով հանդերձ Հայ եկեղեցւոյ անստերիւր վարդապետութիւնը և անոր ուղիղ կանոնները:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՆՍԻՆՈՒՆԻ

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՆԱՐԳ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

Մարդ իր ճակատագրին տէրը չէ՝ մարդ ծնած օրէն մահուան ժառանգութիւնն է։ Անասունները այդ ճակատագրի անձանօթ հարուածներէն ազատ են։ Երբ նկատի կ'առնենք անասնասէր բնկերութեանց մօլեղնոտ բարերար գործունէութիւնը, կը համոզուինք որ անբան անասունը ճակատագրական դժբախտութենէ մասամբ մը ազատ է։ Ամէն անասուն մեքենական լարուած չըջան մ'ունի։ ճակատագիրը այդ չըջանին արդեւք չըլլար։ Քաղցէն մեռնող անասուն մը չկայ, մարդուն գերի եղող անասունները միայն մասամբ մը կը զգան ճակատագրին տաղտկալի հարուածները։ Եւ ահա առոնց համար է որ կ'աշխատին անասնասէր բնկերութիւնները։

Գթութեան ազնիւ զգացմունքն է՝ թէ ամբիտ ազնուապետական փառասիրութիւնն է որ այդ բնկերութիւնը բարեգործութեան կը մղէ . . . ինչ որ ալ ըլլայ, արդ խանդոտ եւ լուրջ կերպով կը գործեն այդ բնկերութիւնները։ Երկրիս ամենէն չարագացած քաղաքներուն մէջ չլսուած եւ անհաւատալի գուրգուրանք մը չոյց կը տրուի անասուններուն։ Ներկայիս Փարիզի Լա Ֆուրէր արուարձանին անբաններուն յատուկ օթեմիանին մէջ օրդեղրեալ անասունները շատ բախտաւոր են քան համաշխարհային պատերազմի անտիրական որբերը, որ եթէ այսօր չոր հաց մ'ունին, «ճակատագրական վաղուան» անտոգութիւնը մտածելով, տրամախիժ եւ լքուած բողբոջներ կ'անցնեն։ Որդեղրեալ անասունները ահա՛ այդ ապրուստի մոմտուքը չունին։ Բնկերութիւնը այդ նախամեծար անասուններուն ապագան ապահովցնելու համար «Ֆրանսական Շարաթ» լուսաշող անունով մը հանդէսներ կը սարքէ։

Այդ բնկերութիւնը ունի պատուոյ անգամներ, որոնց մէջ աչքի կը զարնեն կարտինալ Տիպուայի անունը, տեղական ոստրուապետ Լուի Ժերմէն Լէվին։ Եւ երեք հոգեւոր քաղաքական պատուելիներ։ Զար-

մանք չէ եթէ այս անասնասէր եկեղեցականներու հետ յիշուին նաեւ Ռօշիտ, Գօլէթ եւ Բէնլըֆէ մեծանուն անձնատրութեանց օրիկներուն անուններն ալ։ Եւ Ֆրանսական մամուլը այդ «ստորագաւ երայրները» խնամող անասնասէր բնկերութեան վրայ հիացումով կը խօսի։ Մենք այդ բնկերութիւնը կրնանք անուանել «Միութիւն սուրբ, անսուրբ անասնոց»։

Երջանիկ են անբանները քան բանաւոր լքեալները։ Այդ անասնասէր բնկերները նոյն յիշեալ օթեմիանին մէջ պերճախօս ճառերով կը պաշտպանեն իրենց որդեգրած կատուները, շուններ եւ կապիկները, եւ կը դատապարտեն այն բժիշկները որ նոյն անասուններու վրայ դիտական փորձեր ընելով, կ'աշխատին մարդկութիւնը ապատել անձանօթ հիւանդութեանց ճիւղաներէն։

Ամէն զար իրեն յատուկ բմբունումն ունի։ Սպէնէրի մարդասիրական բեմին վրայ Նիշէի քուրմերը արդ կը քարոզեն, մարդասիրութեան կը յաջորդէ զաւանասիրութիւնը։ Զարմանալին այն է որ այդ բնկերութեան մէջ կը գտնուին Աւետարանի մարդասիրութիւնը քարոզող ամենէն նշանաւոր անձնատրութիւններ։ Եւ չեմ գիտեր ի՞նչ մեկնութիւն տալով կարելի է չորոշել պիղծ անասունը սուրբէն, մաքուրէն։ Ս. Գրքի թարգման քարոզիչներ կը դատապարտեն այն ամէնը որոնք բոտ տէրունական պատուէրին այդ խաբութիւնը չեն գնիր։ Կը մեղանչեն այն ամէնը, կը «մերձենան պիղծ անասուններուն»։ այսպէս կը սաստեն այդ քարոզիչները, եւ սակայն իրենք են որ արդ կը յորդորեն զուրգուրալու այդ անսուրբ անասուններուն վրայ։

Կարելի չէ նման խորհրդածութիւններ չընել, քանի որ մեր աչքին առջեւ վարագուրուած չի մնար որբերու օրտաճմիրիկ տեսարանը։ Դժբախտաբար ներկայ քաղաքակրթութիւնը ունի իրեն յատուկ բմբունումը, որուն կարելի չէ գէժ գնել հին օրէնքով։ Ամէն նորութիւն Ամերիկայէն կուգայ, անասնամոլ խնամակալութեան օրինակը նախ այդ երկրին բնակչութիւնը տուաւ։ Ես կը յիշեմ Նիւ-Եորքի Վէսչէսթըր Գառնդ արուարձանի անասուններուն յատուկ գերեզմանոցը որ կարելի է համարել չքեղ բուրաստան մը։ Շատ ան-

զամ հոն կը տեսնուին շար ի շար ինքնաշարժ կառքեր, ուսկից վար կ'իջնեն մեծահարուստ տիկիներ, բարձրատիճան անձնատրութիւններ, սուզի սեւ զգեստը հազամ կը հեռան մեռելակառքին որ կը մտնէ այդ բուրաստանին դռնէն ներս: Հոն կը տեսնես յուզարկուորներու լացը, երբ որդեգրեալ չունը իր դադաղով կը դնեն զեղաքանդակ շիրմին մէջ: Հոն ամէն մէկ անասունի գերեզմանը ծածկուած է պտակներով, եւ սեւ երկնքի տակ վրայ կը կարգաւ «Պաշտօնի շնորհիւ ողբացող մայրիկէն» գամբանակաւ բառերը (*): Հոն մարդ բմբուստանալու աստիճան կը վրդովի, տեսնելով որ ամենէն աղքատին մեծաբանքը շատ զուտարի կը նստի. շան կամ կատուին տէրը իր հանգուցեալ անասունին դադաղին համար ամենէն քիչը երկու հարիւր յիսուն տոլար կը ծախսէ, եւ ամենէն պարզ շիրմին համար տասուերկու հազար տոլար: Արդ՝ անասուններու գերեզմանատունէն դուրս ելլանք. եւ քիչի կը յեղեցնեմ այն անասնամոլ ամերիկացի հարուստը որ ամիսներ առաջ իր շանը համար կը կտակէ յիսուն հազար տոլարի գումար մը, առով կ'ապահովէ իր շանը կեանքը. իսկ ազգականները կը զրկէ ամբողջովին: Եւ այս կրտակները, եւ այս անասնամեծար բարեգործութիւնները կը վաւերացուն կառավարական օրինաւոր միջոցներով: Ամէն գար եւ ամէն առէն մարդ իր ժամանակուան բարքերէն զայլթակողած է միշտ: Եւ այս լուսաւորեալ դարուս մէջ նման բարքեր միթէ՞ զայլթակուցիչ չեն: Մարդ իր սիրած անասունին եթէ հիւանդ է խնամք տանելու է. այս բնական պարտք մըն է, բայց երբ մարդ այդ անասունին զիւղին համար չի խնայիր իր հազարաւոր տոլարները, ի՞նչ մեկնութիւն տալու է. մենք ասոր կրնանք բռնի քմահաճոյք, փառամո-

լու թիւն, որուն միայն զարման կրնայ զանել յիմարանոցի մասնագէտ բժիշկը: Ինչպե՞ս ցական տարօրինակութիւնները ընդհանրապէս ուղեղի անբնական վիճակին կը վերադրեն: Ոճրագործը անմեղադրելի կը հրուշակեն, զի ոճիրը գործած պահուն ան անպատասխանատու էր իր գործին: Լուսաւորեալ դարն իր տարօրինակ բարքերով հիմնովին կ'ուզէ մոռցնել տալ ինչ որ ժամանակին պարտաւորիչ էր ուղղամիտ քաղաքացիին: Հին դարերուն մէջ չի կա՞ր միթէ անասուններուն համար յատուկ պաշտամունք մը: Հեթանոսական շրջաններուն աւելն ցեղ ունէր սեփական անասուն մը որուն գերբնական յարգանք մը տոյճ լուտար:

Մեր ազգին մէջ Յօն, Կատուն եւ Շուներ մեհենական պաշտամունքի արժանացած են: Հին Հայութիւնը եթէ օժ մը տեսնէր՝ դայն չէր սպաններ, այլ անոյշ երգով զայն իր թաքստոցէն դուրս կը հանէր: Յովհաննէս Իմաստասէր՝ Կատուապաշտ հայերուն համար կ'ըսէր. «Յայնոցիկ մզեալ խորխորատ՝ որք զՔի եւ Շուն բնորեցին իւրեանց լինել աստուած»: Հարկ չկայ յիշելու Արտաւազդի շուններուն հաւատարմութեան համար պատմուածները որ արդէն ամէնուն յայտնի են: Մեր ազգին նահապետն Հայկ իր թշնամիները չունէր կոչէր:

Քրիստոնէական շրջանին մէջ անասնապաշտութիւնը կամաց կամաց կը դադրի, սակայն միշտ վաղեմի յարգանք մը կը մնայ անոնց: Մեր ազգին, նամանաւանդ իսլամ ցեղին մէջ շատ մեծ գուրգուրանքի արժանացած է շունը: Մեր վիպասան Բաֆֆի Սալրին իր վարժուհիէն կ'իմանար որ «Մի շուն որ երկար ժամանակ ծառայում էր մի տան մէջ, երբ սատկում է, նրա զուլը բակի դրան շեմին տակ թաղելը բարեյաջող է»: Քրիստոնէութիւնը չափազանց անարդ համարեց շունը, մեր Հայ եկեղեցական մատենագրութեան մէջ ատոր օրինակները շատ են: Հին սովորութիւն մըն է որ բուռած է. «Մի՛ ուտիցէք այլ շան բնկեցիք»: Չուտուելիք կերակուրին համար գետ մինչեւ ցարդ կ'ըսուի «շան նետեցէք»: Բարոյական ստորնութիւն մը շան մահդիւրով կ'որոշուի: Յովհաննէս Մործերեցին կ'ըսէ. «Շուն վասն այն էր չեն, զի այն է շան գործ» այսինքն պոստիւթիւն, լրբութիւն, բոզութիւն: Անոյշ լեզու եղի-

(*) Կ'արժէ յիշել նաեւ Փարիզ, Սեն գեյի մէջ, Ռօպէն-սօն կղզեակը, որ գերեզմանոցն է շաներու, որուն կեդրոնը կը կոչուանայ Ս. Քերմարտի շան յուսարանը, սա՛սպանաւորով. «Քառասուն մարդոց կեանքի վրեկց եւ 41րդին մեռաւ»: Տապանաւարեալ վրայ ամփակուած են Լամարգիէն, Շամբօրէն սահման խօսէր, իսկ ամենէն խորհրդաւորն է Փաւսայինը. «Մ'ըջալի մայիմ մարդոց վրայ, այնչափ աւելի կը սիրեմ իմ շան». Plus je vois les hommes, plus j'aime mon chien.

չէն, դառնացած բսած է Վասակի համար «Իբրեւ զչուն մեռաւ, եւ իբրեւ զէջ քարչեցաւ»: Ասողիկ կ'անարգէ Դենչապուհ մարդպանը որ «զչնամուտութիւնս շատացոյց»:

Հին բարքերը կը նորոգուին, նոր բարքերը կը հիննան: Արդ կը տեսնենք որ անասնասիրութիւնը, ժամանակին մինչեւ իսկ հոգեկան նուիրականութիւն մ'ունեցած է: Ներկայ շնասէր ընկերութիւնները իրենց վարդապետութեան նախնազոյն քարոզիչները կրնան գտնել Անտիսթենեսի աշակերտներուն մէջ, որոնք յարգելով շունը՝ ճնական փրկութեան կը լսուէին: Անտարակոյս մեծ խտրութիւն կայ անցեալու ներկայ անասնասէր ընկերութեանց միջեւ. նախնիք նուիրական պաշտամունք

մ'ունէին անասուններուն, իսկ այժմեանները պարզապէս քմահաճ փառամոլութեամբ իրենց «ստորագաս եղբայրներով» կը հետաքրքրուին: Անասուններուն տեսակներուն համար վատնել հազարաւոր տօլարներ, իրօք բարոյական մաքսանենդութիւն մէն է, դատապարտելի ոճիր մը որ անպատու հաս կը մնայ: Եւ կ'ըսեմ որ մարդ տակաւին կը խաբուի կեղծաւոր անասուններէն. անասունները հաւատարիմ են իրենց տիրոջ պարզապէս պատառ մը հաշին համար. անոնք մինչեւ գերեզմանին չուրջը կը քծնին, կաբժելով որ տէրը նորէն վաղը գիրենք պիտի կերակրէ . . .

ՍՏՐՈՒՇԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԶԿԻԹԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Գրած եմ «Մոխակի մը պատմութիւնը», բանաստեղծական վիպակ: Այսօր կը գրեմ «Մզկիթի մը պատմութիւնը», որ զժրախտարար շատ հեռու է բանաստեղծութիւն բուրելէ:

Այս մզկիթը Պարոնեանի «Ազգային Զօշեր»ուն մէջ յիշատակուածն է: Մեր անմահ երգիծարանը Գարաքէհեա կարապետ Պէշի կենսագրութիւնը մէկ տողի մէջ խրտաչուց, բսելով. «Մզկիթ մը շինած է»: Ինձ կը մնայ պատմել այդ շէնքին ճակատագիրը:

* * *

Ինչ կը թելադրէ ինձ հրապարակել այս պատմութիւնը:

—Աս' իրողութիւնք թէ վերջերս ֆռանսական կառավարութիւնը Փարիսի մէջ մրցկիթ մը կանգնել տուաւ, իր էողմէ գետինն ու 100 000 ֆրանք նուիրելով: Զանազան Իսլամ ժողովուրդներ հոգացին ծախքերուն մեծագոյն մասը, և տաճարը, արար ոճի հրաշակերտ, բացուեցաւ ի ներկայութեան Մարօքի Սուլթանին ու մահմետական ջոջերու: Հանրապետութեան ներկայացուցիչներուն ու Իսլամութեան պատուիրակներուն միջև պաշտօնական ճառեր փոխա-

նակուեցան, հռչակելով «Ֆրանսայի ու Իսլամի փոխադարձ սէրն ու անխախտ ինկակակցութիւնը, արեան զաշտերու վերայ կնքուած»:

Պահ մը մոռցուեցաւ Ըւրբ Լուի, Ֆրանսայի մեծագոյն զհնապետներէն մին, որ խաչակրութեան դրօշը բարձրացուց Ալի-րիկի մահմետականներուն դէմ: Մոռցուեցաւ նաւարին, ուր ֆռանսական տօրմիդը խորտակեց օսմանեան նաւերը, ազատութիւն շնորհելով Յունաստանի, մայր մեր արդի քաղաքակրթութեան: Մոռցուեցաւ Մեծ Պատերազմն իսկ, ուր Ֆրանսա արիւնոտ դաս մը տուաւ ապերախ թուրքիային, որ նիզակակցած էր անոր յօռեղոյն ստրկներուն հետ:

Սակայն Դալէյոսանի երկիրը չէ կարող մոռնալ յաւէտ իր աննման Լաֆօնդէնին խրատը. «Անվատանութիւնը ապահովութեան մայրն է»: Պիտի յիշէ իր հայրենասէր որդիներէն մէկուն տարինը առաջ հրատարակած գիրքը. Sociétés secrètes musulmanes: Հեղինակը, քաջ արարողէտ, մահմետական ձեանալով չըջած էր Ալէք-իայի մէջ, և դիտած էր թէ տեղացիները կազմած էին 72 զաղտնի ընկերութիւններ,

որոնց նպատակն էր ապստամբել Ֆրանսայի դէմ ու ծովը թափել Ռումինները, այսինքն քրիստոնեաները: Դաւակիցները իրարու հետ չէին թղթակցիր բնաւ. ամէն հրահանգ բերանաւ իր հաղորդուէր: Դաւապետը, Անուսինեբու կամ Այսաուաննեբու գլուխը կը զրկէր պատուիրակներ, որոնք կ'ալցէին այն սրճարաններն ուր մահմէտականներ միայն կը յաճախէին: Պոցել էուտային փեղկերը, և իրենց կրօնակիցներուն երկիւղած լուսթեանը մէջ կը հաւորդէին իրենց բերած պաշտօնը, որ էր զէնք պահել ու պետին հրամանին սպասել, Ռումինները բնաջինջ բնելու համար:

Ֆրանսայի խորագլու քաղաքականութեան ծանօթ է թէ այս զաղտնի ընկերութիւնները հրահրեցին, Ապու-էլ-Գատէրի անկումէն յետոյ, Գապիլիայի ու հարաւային Սրանի ապստամբութիւնները, և վառեցին մարկրիզ գիւղին կրակը, ուր Պաղտատէ եկած մոլեռանդ մը կըլաւ ոտքի հանել հարիւրաւոր մահմետականներ, իր լեւուն ծծել տալով անոնց: Նանօթ է նաեւ Մեծ Պատերազմի սկիզբն ալ, երբ Գերմանիա յաղթական կը թուէր, խլրտեցան Ալթիֆի մահմետականները, և թէ այս ըմբոստ ոգին է որ կը բորբոքէ Մարօքի Ռիֆեանները, Թունուզի Տէսթուրեաններն ու մինչև իսկ Սուրիայի Տրուզիները:

* * *

Փարիզի մզկիթին ներշնչած խոհերը շատ հեռացուցին զիս Գարաքէհայի շինել տուած մզկիթէն:

Պիտի պատմեմ ուրեմն թէ Կարապետ Պէյ, հաբուստ Ակնցի մը նրամեան գերդաստանէն, Պէօլի քտէրէ քաշուած կ'անցունէր իր կեանքին վերջին տարիները: Բանաստեղծական ոգի տածելով գրեթէ բոլոր Ալընցիներուն պէս, երկու բան կը պաշտէր: Ժաղիկ ու երաժշտութիւն: Ունէր բնդարձակ պարտէզ մը, ուր մշակել կուտար ախարհի գեղեցկագոյն ծաղիկները: Գանձեր վատնած էր, զանազան երկիրներէ բերել տալու համար բնութեան այդ երփներանգ գոհարները, և Սուլթանին բուրաստանն իսկ չէր կարող մրցել այդ Հայուն գրախտին հետ:

Հոսահայ շրջանակներու մէջ կ'ըսուէր

թէ այդ մենամուտութիւնը Կարապետ Պէյին մոռցունել տուած էր ամէն ազգային պարտաւորութիւն: Եւ փորձով գիտեմ թէ անհնար չէր օգտուի իրմէ, եթէ ճարտար լեւու գործածուէր, փաշայելով այն մարդկային զգացումը որ անձնահատկութիւն կը կոչուի: Ատենապետ էի Միացեալ Ընկերութեան, որ իր տարեկան պարահանդէսը պիտի տար յօգուտ իւր դատական բազմաթիւ զպրոցներուն: Իրեն ալ զիմեցի Արփիարեանի և ուրիշ մի քանի ընկերներու հետ: Կարապետ Պէյ քաղաքավար ընդունելութիւն մ'ըրաւ մեզ իր ծաղկալից հիւրանոցին մէջ, այլ երբ լսեց մեր այցին նպատակը, «Եւ, բաւ, զբոց ու բոց չեմ, և մէկ ոտանաւոր միայն զոց բրած եմ:

Փարս խոսքեկնիս պիզհն,

Պուզ կիպի աուրուզ պիզհն:»

Առանց յուսահատելու այս սառնամած պատասխանէն, հրաւէր կարդացինք իր ամիրայական մեծանձնութեան, խնդրեցինք որ հաճէր ընդունիլ մեր բերած տոմսակները և աղաչեցինք որ իր ներկայութեամբը պատուէր մեր պարահանդէսը: Պէյը մոռցաւ իր թրքերէն ոտանաւորը, մեծկակ գումար մը ցնծաց, և, պարահանգէս դալով, վարձեց ամենաթանկ օթեակներէն մին: «Ինչու ելեքտրական լամբարներէն ոմանք վառուած են և ոմանք ոչ, հարչուց մեզ:—Խնայողութեան համար, պատասխանեցինք: Մեր ընկերութիւնը ազքատ է, Պէյ, և կ'ուզէ քիչ գրամ ծախսել պարահանդէսին համար:—Խնայողութիւն, երբ ես հոս եմ, բաւ պոստելով իր թանձր յօնքերը: Վառել տուէք բոլոր լամբարներն ալ: Ստակը ինչ:» Եւ, ամիրային առատաձեռնութեանը շնորհիւ, սիրովառ չոյզեր մինչև լոյս պարեցին լուսափաղփուն սրահի մը մէջ:

* * *

Կարապետ Պէյ, եթէ ցերեկը ծաղիկներով կ'ըրօսնուր, գիշերն ալ երաժշտութեան մէջ կը փնտռէր իր հաճոյքը: Զերմ սիրահար մէր արեւելեան եղանակներու: Պէօլի քտէրէի մէջ գտած էր թուրք երիտասարդ մը, որ իրեն սիրելի եղած էր իր գեղեցկեղանայն երգերով: «Ինչու միւսկոյն չես բլլար որ ձայնդ աշխարհ բռնէ, անոր հարցուց օր մը:—Զեր վսեմութիւնը գիտէ

թէ մզկիթ չկայ այս թաղին մէջ, պատաս-
խանեց երգիչը: Շինելու յոյս ալ չկայ,
քանի որ ժողովուրդը աղքատ է:—Աղքատ,
յարեց Կարապետ Պէյ: Ես չինել կուտամ
իմ ծախքովս, պայմանով որ դու բլաս
մխկեղիմը:

Մի քանի ամիս չտոյ, սիրուն պըզ-
տիկ մզկիթ մը բարձրացաւ Պէյին պար-
տէզէն ոչ շատ հեռու, և բարերարը մեծ
հաճոյքով կը լսէր իր սիրական երգչին հ-
զան կարգալը: Տեղացի մահմետականները,
հրանալով Հայու մը այսպիսի բարեգոր-
ծութեանը վրայ, սկսան ջերմհռանդու-
թեամբ յաճախել նորակերտ մզկիթը, որոյ
համար ծաւալեցաւ ամբողջ Կոստանդ-
նուպոլսի մէջ:

Յիսուսի ժամանակից Իսրայէլացի-
ները, թէև խոտափրոտ ու կրօնաժող,
ուրախացան երբ հեթանոս Հռոմայելի մը
սինական շինել տուաւ իրենց համար, «Ձի
սիրէ դազդն մեր, և չժողովրդանոցն նա
չինեաց մեզ»: Սակայն թուրքը նախան-
ձոտ է: Չէ կարող տանիլ կեանքի մը գե-
րազանութիւնը, ինչ ճիւղի մէջ ալ բլ-
լայ: Ելուպէն եկած մոլեռանդներ սկսան
Պէյի քառէրէի սրճարաններուն մէջ քննա-
դատել Կարապետ Պէյի յիշակերտը: Սեյդ
Հայը, կ'ըսէին, մեր շնորհիւ հարստացած է,
և կ'ուզէ վեհանաժողութիւն ծախել մեզ: Ծըշ-
մարիտ մահմետականը չխաբուիր այդ կի-
սամիտ անհաւատէն (կարմաբլր կեանք):
Եթէ անկեղծ բլար իր խաղամսերութիւնը,
պիտի փութար բնդունիլ մեր ճշմարիտ
հաւատը: Քրիստոնեայ մնալով մզկիթ շի-
նել տալը պարզապէս խաբէութիւն է: Հոն
ազօթելու երթալը անբնդունելի ու հարամ
է ուրեմն, նոյն խոկ նախատինք Սլահին
ու իր Մարգարէին գէտ: Մեր սրբազան
պարտաւորութիւնն է անխեղ (նաղիքիմի)
նկատել այդ շէնքը և կործանել հիմա-
յատակը:

Տեղացի մահմետականները, այս բո-
ցառուն քարոզներէն զրգուած, զաղբե-
ցան Կարապետ Պէյի մզկիթը երթալէ: Միւ-
հզիմի գեղեցիկ քանդակներ յաջորդեց բրինե-
րու թնդիւնը, և շէնքը աւերակոյտի վե-
րածուեցաւ քիչ ատենէն, զի չկայ ազգ որ
կարենայ թուրքին հետ մրցիլ, երբ խն-
դիրը քանդելու վրայ բլլայ:

1889 թին, երբ հրաժեշտ ասուի վերին Վոս-
փորին, անցաւ այդ շէնքին տօնէն: Գար-

շահատութիւն կը բուրէր ամէն կողմ, և
փաթթացաւ ու ֆէսաւոր մահմետական-
ներ աւերակներու մէջ քաշուած, զոհացում
կուտային բնական պէտքի մը: . . .

Այսպէս վարձատրուեցաւ թրքափրո-
թիւնը միամիտ Հայու մը, որ ուզած էր
բարիք բնել ապերախ ժողովուրդի մը:

Ս. Ժիւլիէն, Մարտիլ. ՄԻՆԱՍ 26 ԲԱՉ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԵՂԱՌԻՄՆԵՐ

Անդր-Յորդանանի մէջ, Արաբիոյ անա-
պատի սահմանին վրայ կը գտնուի այժմ-
եան Ճարաշը, որ է հին Գերասան: Հոն գը-
րթէ մէկ տարիէ ի վեր աղի ունեցած պե-
լուսներ երևան հանած են շատ մը չափե-
կան հնութիւններ, հիթանոսական և քը-
րիստոնէական շրջաններէ մնացած: Գըտ-
նուած են թատրոնական բեմ մը, սինա-
գարդ լայն գօտի մը մաշուած սալաքարե-
բով, կոյուղի մը փողոցին տակէն անցնող
ու մէկ մէկըն բարձր մայթեր: Զա-
խակողմը քիչ մը հեռու երևան ելած է նըր-
բաքանդակ աղբիւր մը, որուն աւազանն ու
եղերքները շատ լաւ պահուած են: Ասիկա
կը կարծուի բլլալ Արեգական տաճարը:
Բաշուած են նաեւ ասոր գաւթները ու
սրահը տանող աստիճան մը: Այժմ պատ-
րաստուելու վրայ է հարաւակողմի ասորեր-
կեայ շինուածներու մէկ մասը, հոն պա-
հելու համար պեղուած երկու միջոցին երևան
եկած գեղեցիկագոյն կտորները:

Գտնուած է նաեւ մոզայիքայ մատու-
ոյ մը յատակը, կեղանին ու շրջանակին
վրայ արձանագրութիւններով, որոնց ձևը
չեն զպցուցած տակաւին: Ասորք եթէ կար-
գաշուելու բլլան, կը յուսացուի թէ մեծ
լոյս սփռեն սոյն մատուոյն և ե. կամ Զ.
դարէն մնացած ուրիշ քրիստոնէական եկե-
ղեցիի մը վրայ, որ կը գտնուի սինապար-
դին միւս կողմը, գէմ առ գէմ Արեգական
տաճարին: Անցեալ Հոկտեմբերին այս մա-
սին մէջ գտնուած ամէնէն հետաքրքրա-
կան կտորն է մարմարեոնէ արձանի մը գը-
լուխը: Պաղեստինի հնութեանց նախորդ
Տեառէ Բրօֆ. Կարաթանիկ կարծիքով այս
քանդակը կը ներկայացնէ Քրիստոսի առա-
ջին պատկերը: Հմուտ հնագէտը ձարաշի
գլուխը, ըստ ամէն հաւանականութեան,
երկբորդ դարու զօրք կը համարի: Թէպէտ
ան շատ կը նմանի Արամազդի արձանե-
րուն, սակայն գէմքը, իր յոյժ նկատելի
վշտոտ ու միլամազձոտ արապայտութիւ-
նով, էապէս կը զանազանուի հիթանոսա-
կան շատուածի դասական գէմքէն:

ՆՁԽԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՑ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Վ Բ Թ Ա Ն Ե Մ Ի Ք Ե Ր Թ Ո Ղ Ի

ՅԱՆԱԳՍ ՊԱՏԿԵՐԱՄԱՐՏԻՑ

(Շար. եւ վերջ)

Իսկ յեկեղեցիս Աստուծոյ տեսանեմք
նկարեալ զՍուրբ Կոյսն աստուածածին՝
255 ի գիրկս իւր ունելով զՔրիստոս իրեւ
յայնժամ, զարարիչն իւր եւ զարգի եւ
զտակզիչն ամենայնի։ Իսկ մենեան կը-
ռոյ՝ Անահիտ եւ պղծութիւնք իւր եւ պա-
տիրք։ Իսկ յեկեղեցիս յորտեսնէից եւ
260 յարկս վկայիչն Աստուծոյ տեսանեմք
նկարեալ զՍուրբն Գրիգոր եւ աստուա-
ծահօճոյ չարչարանքն իւր եւ Սուրբ
առաքինութիւնք, եւ Վսեփանոս նա-
խազկայն ի մէջ քարվածադոցն, զերա-
265 նելի եւ Վփառուօր կոյսն սուրբ ըզ-
Քոյիանէ եւ զՀովսիփոս Հոսկերծ ամե-
նայն բնկերօքն եւ յաղթող նահատա-
կօքն։ Նոյնպէս եւ զայլ ասաքինիս եւ
զպատուականս եւ զհրէշտակակրօնս,
270 զորս ոչ բաւեմք բնդ համար անցուցա-
սել։ Իսկ ի մենեանս Աստղիկ Ափրա-
զիտէս՝ զոր մայր ցանկութեանց կոչեն
ամենայն ճեթանոցք, եւ բազում արեւ-
ջութիւնք նոցա եւ անառակութիւնք։
275 Իսկ յեկեղեցւոջ Աստուծոյ խաչն աշ-
բունական եւ խաչակիր դրունք ասաքե-
լոց եւ մարգարէից, որք բարձին ի մե-
ջոյ զամբարշտութիւնս ամենեցուն եւ
ածին զտիեզերս յաստուածապաշտու-
280 թիւն, եւ յամօթ արարին զաստանայ եւ
զգօրս նորա։ Քանզի յեկեղեցւոջ Աս-
տուծոյ տեսանեմք նկարեալ զամենայն
սքանչելագործութիւնս Քրիստոսի զոր
արար՝ որպէս եւ ի Գիրսն զբեալ է, որ-
285 պէս յառաջն ասացաք, զոր զուշակե-
ցին մարգարէքն, զմիանին ասեմ եւ
զՄկրտիչն, զՉարչարանսն եւ զՄաշկու-
թիւնն. Վթաղութիւն եւ Վթարութիւն,

զՀամբարձումն յերկինս, եւ զայլ ու-
290 մենայն նկարեն յեկեղեցիս, զոր Գիրք
Սուրբք քառագնէ։ Ո՛հ ապաքէն զեղով
զբեալ են զգիրսն, զնոյն բանն զեղով
նկարեալ են յեկեղեցիս։ Ի գրոցն ա-
կանջք միայն լսեն, իսկ զնարսն աչօք
295 տեսանեն եւ տկանջօք լսեն, եւ սրտիք
խմանան եւ հաւատան։ Ահա յայտ է զի
չէ արտաշոյ գրոց պաշտել զպատկերս,
եւ թէ խորհրդիս որ քննէ, զնարիս [զոյ],
եւ վրիպեալ զսանկ Հերէթիկոսն։ Որ
300 հակառակարանեն եւ ասեն, «Վասն այ-
նորիկ խառան համարիմ զի անխօսք են
եւ անբանք»։ — Արդ՝ մի՛ թէ Տապանակն
Աստուծոյ խօսէ՞ր՝ յորժամ զԲագոն բե-
րանեալ կործանեաց եւ Վկայտոս եւ
305 զԳէթ եւ զՆակաղոնացիս, զբողաքս աղ-
ազգեացն հարուածովք, մինչեւ բողոք
բարձեալ Աստուծոյն յայնքն ասէին, «Ըն-
դէ՞ր զարձաւ Տապանակդ Աստուծոյ
Խորայնի առ մեզ՝ ապականել զձողո-
310 վորդս մեր»։ — Մի՛ թէ Խաչն Քրիստո-
սի խօսեցա՞ւ որ ի սուրբ քաղաքին ըզ-
մեռեալն կենդանացոյց, եւ հրաշգոր-
ծութիւնս բաշտմա է արարեալ մինչեւ
յայսս մեր. որ է պարճանք հրէշտա-
315 կաց եւ վրկութիւն մարդկան եւ արհա-
ւիրք զիւաց։ Եւ արդ՝ զուգարեալ
չարամանին նոր պատուիրանք ընդ հը-
նոյն. եւ մեզ վկայեն շնորհիւն Քրիս-
տոսի։ Քանզի եւ զտիպս Աւետարանին
320 տեսանեմք նկարեալս ոչ միայն յսկ-

257. Տպ. ի մենեան։ 258. Անահիտ պաշ-
տելք պղծութիւն համարուած է միշտ։ 271. Տպ.
Աստղիկ եւ Ավրոդիտէս։ 274. Ուղղելի՛ նորա։ 276.
Տպ. զուղղի, որ թիւղ է։

291. Տպ. պատմեն։ 294. Պէտք է կարգալ
զՆարոսն, կամ աւելի ուղիւ՝ զՆարոսն, ինչպէս
ունի Տպագիրք։ 297. Պաշտել քառք զործածուած
է հոս պէտք մը կողպուլ կամ չեցնելու խնայումով։
298. Մեր Ձեռագրին մէջ էր պակսի քայք։ Տպ. ունի
զայ՝ զոր պէտք է կարգալ զայ։ — Տպ. զտանին
հերետիկոսն։ 305. Տպ. զՆակաղոնայ։ 314. յորս
(= յայտ), որով կ'ուղղուի մեր Ձեռագրին յայնի
սխալը։

- այլ եւ [յ] արժանիք՝ այլ եւ յոսկերաց
փոցոց եւ կարմիր մարմնով կողմնալ, եւ
մեք յորժամ երկիրպագանեմք սրբոյ
Աւետարանին կամ համբարեմք՝ ոչ եթէ
325 փոյնն ասկերաց մատուցանեմք զերկր-
այագութիւն կամ զաջային որ ի յերկրէ
բարբարոսաց եկեալ է ի վաճառս, այլ
բանի Փրկչին որ ի մազազաթին գրեալ է:
Այսպէս եւ Տէրն փառաց նստեալ ի
330 յաւանակին, եւ ի մերձեանայ ի քաղաքն՝
եկին ընդ առաջ ձերք եւ աղաչք ոստովք
ձեթմենաց եւ ոստովք արմատենաց,
որհնէին զովէին եւ երկիրպագանէին.
ոչ եթէ իւրոյն երկիրպագանէին՝ այլ
335 Քրիստոսի՝ որդւոյն Աստուծոյ՝ որ ի վի-
րայ նորա նստեալն էր: Այսպէս եւ պատ-
կերանք երկիրպագանին ոչ վասն զե-
ղացն է, այլ վասն Քրիստոսի յորոյ ա-
նուն նկարեցաւ: Արդ՝ զի՛նչ նմանու-
- 340 թիւն է աստուածային պատուիրանացն՝
հեթանոսաց պղծութեանն. վասն որոյ
հեթանոսք բիժս կորկատեն եւ հեր-
ձուածս մաճանեն ի կորուստ անձանց եւ
բնաւ լսողաց, զոր ապաց հասուցանե-
345 լաց են զանանցական վրէժ տանջանաց
զեկեանին հանդերձ ամենայն կամակցօք
խրեանց եւ զորժակոյօք: Որում յիշատի եւ
ի զէպ ասացերջանիկ մարդարէն Ողբէէ,
«Որոց գայթակգութիւն ի ճանապարհ-
350 չքս նոցա, վասնոր մարտութիւն ի տան
Աստուծոյ տեկեցին».
եւ միւս եւս թէ՛
«Վա՛յ որ արբուցանէ ընկերի իւրում
հրապոյրս պղտորս»: Եւ արդարեւ իսկ
հրապոյրանօք եւ խարից մեղաց շողա-
355 պտանք որք ստերիւրեալ են յուզիղ հա-
ւասոյ, եւ յեղեալ տապալեցան ի յու-
ղիղ խորհրդոց:—Բայց ասեմ եւ ոչ լսեմ.
զոր օրինակ՝ քի ի զիս ուրաք խնդրեմ
յարկեղաց աստացէ՛լ Չառաքեալդ ասուր,
360 կամ զեւայիղ, կամ զերեմիա, մի՛թէ
Եսայի ի՛նքն իցէ եւ կամ Ասաքեան
ինքնին, ոչ ապաքէն պատգամքն աս-
տուածայնք՝ ընդ նմին եւ բունք նո-
ցա: Եւ մեք պատկերաց նկարուք բղ-
365 նոսս յիշեմք եւ գոտարգա նոցա. եւ ոչ
- ասեմք քի առ Ե Աստուածն, այլ յիշո-
ղութիւն Աստուծոյ եւ ծառայիչ նորա:
Եւ գրեալ էր թէ «Զպատկերս յեկե-
ղեցիս Պապ տարաւ».
Այդ ամենեցուն
370 յայտնի է թէ սուտ խօսիք: Քանզի ի
Հայք պատկերս ոք չգիտէր առնել մին-
չեւ ցայժմ, բայց ի Հոռոմոց բերէին. եւ
մեր ուսմանք անտի էին, եւ եթէ նոյն
չկին կորուսեալ: Եւ քան զՊապ յառաջ
375 ա՛յլ թագաւորք էին, եւ պատկերս եւ
նկարս առնէին յեկեղեցիս Քրիստոսի, եւ
գործեալ զինի Պապայ եւ ա՛յլ թագա-
ւորք եղեն ի Հայս. եւ հայրապետք, որ-
պէս երանելի սուրբն Սահակ եւ Մես-
380 րոպ եւ Եզնիկ եւ Արձան եւ Կորիւն եւ
ընկերք նոցան, որ եւ ի ձեռն իսկ նոցա
Հայոց զպրաթիւն շնորհեցաւ ի Տեսու-
նէ Աստուծոյ. եւ ոչ ոք ի նոցանէ վասն
պատկերաց եւ նկարուցայ եկեղեցեայ բանս
- 385 ինչ ոք արար, բայց միայն պիղծն մա-
լին Քալիստոս եւ Եսայի եւ ընկերք նոցին,
որք եւ զյայտն ընդ իւրեանս ի յետ կա-
չուցին որպէս զձեզդ. զի թէպէտեւ առ
ժամանակ մի փայլածէ կողմն հերձու-
390 ածողաց, այլ ստէպ խամրի, վասնզի
ստութիւն խօսին, վասնզի եւ մեղք իսկ
ստաթին ի ստութենէ ծնան, որպէս առ
Աղամառն: Քանզի ոչ թէ իմ Ին բունքս,
այլ Քրոց սրբոյ՝ Հնոց եւ Նորոց Կառ-
395 կարտեաց: Եթէ կամիմք Քրիստոսի Աս-
տուծոյ ծառայել եւ սիրել զպատուիրանս
նորա, զնոյն գիրս՝ չորոց զանուանս նո-

396. Տպ. քէ իսկ է: 373 - 374. Կուզէ բնիկ, Քաղկեդոնի թեան հեռւանքով: — Այս եւ նախորդ առիթըր էր յիշեցնեն Մովսէս կաթողիկոսի վճիռը «մի՛ գիրս. մի՛ պատկերս եւ մի՛ նշխարս ի նոցանէ ընդունիլ».
Մ. Կաղանկաւառացի, Գիրք Բ. Գլ. խզ. 375-376. Ըստ վրթանէսի՝ Պապէն առաջ ու վերջ ալ պատկերն եւս զոյրութիւնը ընդունում էր եկեղեցիին մէջ: Իր մասնաշնչած հակառակորդները սակայն հաւանաբար կ'օգտուէին փառաստի սա առիթովն. «Ընդ բազում աեղիս Հայոց Կառս կանգնեցին ի համարձակութենէ թագաւորին (Պապայ). եւ կամ՝ «Բազումք պատկերս կանգնեալ երկիրպագանէին» (Դար. Ե. Գլ. ԼԱ.), անշուշտ չարամտութեամբ շփոթելով պատկերները կուսկեալ հետ: 381-389. Աստիւր եւ իրենց հետեւողները պատկերամատոս բլլալով՝ զու-ցէ Պաղկեդոնէներ ալ էին: — Յոհան Մայրաւորմենին այդ ժամանակի պատկերամատոսութեան կուսկե-բուն մէջ՝ Դրիգոր անուն էրժառանգէն գտաւ էր յիշէ թաղեալը, եւ Յետոյ մը՝ որ կրնայ շփոթում բլլալ Սայի անունին հետ զրչագրական սխալով մը. (Մ. Կաղանկաւառացի, անգլ): 395. Տպ. կամիմք:

326. Տպ. լայնաւ 347. Տպ. չունի այս քառե-բր: 351. Ամբ. Բ. 15: 354. Թերեւս ի հազրից կամ ի խազրից: Տպ. ունի նոյնպէս խառից: 356. Տպ. եկեղեալ: 357. Տպ. լաւս, որ փշոջ է: 358-359. Տպ. եթէ ի զիս խնդրեաց յարկեղաց եւ . . .

ցոյ ի ամա գրեալ է՝ յազգեցէք, և յոր-
ժամ գտանէք՝ նոքա ցուցանեն զճըշ-
մարիտ ճանապարհն Աստուծոյ։ Եւ վասն
400 պատկերաց այսչափ և եթ թուական լի-
ցի որ ի միտ ունին։

Իսկ զգեղոցն՝ որ տանն թէ պիղծ են,
(որք) յանդիմանին ի յինքեանց բերա-
նոց. քանզի զեզ գրոց է արջասպ և
405 զգթոր և կոխ՝ զոր և ոչ ճաշակել մար-
թի. և նիւթ պատկերաց կաթն՝ և ձու,
զառիկ, լամուրդ, ժանգոտ, բոռ և
կիր, և այլ որ նման է սոցին։ Է՛ զոր
ի պէտս կերակրոց մարթի ճաշակել և
410 ի պէտս բժշկութեան, բայց ոչ ասեմք
պիղծ զոր ևս Աստուած ի վայելչութիւն
երկրի, և ո՛չ անգամեմք իբրեւ բղա-
ղիւր ինչ, որ տաւք թէ հոս զայ ի

415 զեղոցն. ապա իբրեւ սջղպէս անաղտք
էք և հոգեւորք, պարտ է ձեզ ի ժամու
աղօթիցն ներձուղ զարմայնս ձեր և ա-
պա մտանել յեկեղեցի։ Ո՛վ չարք և
անհնարին չարք, որ մերթ անդոցն ա-

420 հոկ զնէք և մերթ պատկերացն և նը-
կարուց, և ասէք՝ թէ ձեռագործք են։
Բայց կոչին տաճար Աստուծոյ, զոր և
Պօղոս ասէր առ Տիմոթէոս. «Դիտու-
ցես, ասէ, թէ ո՛րպէս պարտ իցէ քեզ

425 ի տան Աստուծոյ չըջի՝ որ է եկեղեցի
Աստուծոյ կենդանւոյ, սրբն և հաստա-
տութիւն ճշմարտութեան»։ Արդ՝ առ
այս զինչ ասիցէք, զի սա ձեռագործ
է։ Քանզի յայտնեք զաներեւոյթն ճա-

430 նաչեմք, և զեղք և նկարք յիշդութիւն
է Աստուծոյ [և] ծառայից նորա։ Բայց
վասնզի զուք զխոսցեալ էք ստանա-
լիւ, սուրբ կոչէք զանձինս, և նմանեալ
էք զերեղմանոց բոկոց, ապա ուրեմն

435 ճշմարիտ ասաց Ասակոյն. ասէ, «Մի
կարի արդար լինիր և մի ճարտարիր,
զի մի թիւրեցիս»։ (ժող. է 17) Եւ զոր
ձեալ ասէ. «Մնունդ չար առ արդարս ու-
նիցի զանձն իւր»։ (Առ. 1, 12), որպէս և

440 զուքդ բարձրացեալ պոնծայք և անդու-

որն բերանով խօսիք, որ ինչ ոչ է պիտոյ։

Այլ մեք փութացուք մտանել յեկե-
ղեցի Քրիստոսի ի տաւէ և և ի գիշերի,
հանապազօր կանխել յաղօթս, որպէսզի
445 կատարեցուք զպանդխտութեան ժա-
մանակս, և արժանի լիցուք տեսանել
զԱստուած զուարթագին երեսօք յա-
ւուրն դատաստանի, զի յաւիտենից բա-
րութիւնս հասունել կարիցեմք. զի նմա
450 են փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն։

ՕՐՄԱՆԵԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔ

1866—1877-Ի ՍԻՐՆԻ մասից

Օրմանեան Արարգան, իր Ազգայաբու-
մին Գրդ. և վերջին մասին մէջ (§ 2789),
որ մամուլի տակ է, Եսայի պատրիարքի
ջանքերով Ս. Յակոբայ տպարանին վերա-
կազմութիւնը պատմելէ ետքը, կ'ըսէ.

— «Տպարանի տեսչութիւնը յանձնուեցաւ
Սաւալանեանի, և անոր ու անոր յաջոր-
դող տեսուչներուն ձեռքով, Եսայիի 20
տարիներուն մէջ, մեծ ու պշտիկ, առա-
ջին կամ կրկնուած տպագրութիւններով,
169 հրատարակութիւն կը հաշուուի Ե-
րուսաղէմի տպարանէն ելած. զխաւորա-
պէս եկեղեցական գիրքեր, նախնեաց մա-
տենագրութիւններ և զպրոցական դասա-
գիրքեր (Նշն. 41-51)։

«Երուսաղէմի տպարանին հրատարա-
կութեանց կարգին յատուկ կերպով նշա-
նակելի է Սիոն ամսագիրը, 16 երեսէ բաղ-
կացեալ, մեծութեամբ երկրջեան պրակնե-
րով, որոց առաջինը լոյս տեսաւ 1866 յու-
նուարին, և որ 12 տարի կեանք ունեցաւ։
Արտօնութիւնը ստացուեցաւ կառավարիչ
Իզզէթ փաշայի միջնորդութեամբ, իսկ
խմբագրութիւնը զարձեալ Սաւալանեանի
յանձնուեցաւ, որ վարից զայն զրեթէ մի-
այնակ. ուսկից ետքը զործը անցաւ Մու-
րատեանի ձեռքը իւր հասուցած աշա-
կերտներով (Նշն. 52-54)։ «Սիոնը նմա-
նօրինակ հանդէսներէ աւելի բան մը չէ
եղած, և որ եւսն է յայտնի չէ թէ ո՛ր
չըջանակի և ո՛ր դասակարգի սահմանուած
է. զի իմաստասիրական և կրօնական ու-
սումասիրութեանց հետ աշակերտական
չարագրութիւններ կը յաճախեն։

402. Տպ. միտ ունին։ 408-409. Տպ. բուռ-
կիւր։ 417. Սոյն բառերէն յետոյ Տպ. ունի «Եւ Ե-
ռանգումար քով յուսնալ զաղիսղ ձեռ»։ 421-
422. Ձեռագործք բառին կրկնումը ոտաւմի պատ-
ճառ եղած է մեր Ձեռագրին մէջ։ Տպ. ունի այս-
պէս. Ձեռագործք են և մեզ չեն արժանի։ Նաեւ
եկեղեցիք ձեռագործք են, բայց . . .

« Նշխարի սղգային պատմութեան մականգրին ներքեւ Երուսաղէմի գրչագիրները շատ աւելի նիւթ կրնային մատակարարել քան որչափ ինչ օգտուած է Սաւալանեան, իսկ իւր յաջորդները զայն բռնաւ իսկ դանց բրած են, որ պատմական ուսումնասիրութեանց համար շատ պիտանի գլուխ մըն է: »

« Երուսաղէմի աթոռին պատմական յիշատակներուն և ժամանակակից զիպուածներուն ալ մեծ ուշադրութիւն դարձուած է. բայց այս զիտողութիւններով մէկտեղ առաւելագոյն օգուտին տեսակէտը պէտք է մէջ մինչև եղածը ուրանալու: »

« Ուր էր թէ Երուսաղէմ այսօր ալ ունենար իւր Սիոն ամառակը. գոնէ պարագայք ներէին Նոր Սիոն մը հրատարակել: » 1916 ՅՈՒԼԻՍ 25/7 ՕԿՈՍՏՈՍ. ԲԾ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Ս. ԱՐԹՈՒՍ ՏՕՆԸ ԵՐՈՍԱՂԷՄ ԵՒ Կ.ՊՈԼԻՍ. —

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ ՀԻՆԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ. —

ՄՆՈՒՆԻՒՍ ՏՕՆԸ ԲՆԹՂԵՀԷՄԻ ՄԷՋ

« Աւագ Տօներ մասնաւոր շահեկանութիւն մը ունին Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան համար, որովհետեւ Սրբոց Յակոբեանց Առաքելական Սթոնին և Հայոց Պատրիարքութեան հաստատութեան դարողարձի տնտեսութիւններն են ատենք: »

Այս տարի շատ շքեղութեամբ խմբրեցան Աւագ Տօներ Սրբոց Յակոբեանց պատրիարքական եկեղեցւոյ մէջ: Ամեն. Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Հայրը, նախագահեց Աւագ Տօներու առաջին մասին հանդիսութեանց: Ըստ աւանդական սովորութեան, Տեսնող Սրբոց Յակոբոս Արդար կոչուած Առաքելի տօնին առտուն, ելաւ Յակոբ Առաքելի անուան հաստատուած Սթոնը, բնդունեցաւ Միաբանութեան շնորհաւորութիւնները արջամրոյրով, և յետոյ Պատրիարքարանի սրահին մէջ՝ կրկնուեցան շնորհաւորութիւններ Միաբանութեան և ժողովուրդի կողմէն:

« Ս. Սաեփանոսի տօնը շատ փայլուն անցաւ: Անդլիաշի հայաւէր Վեր. Հ. Պրքերին և Ժանգ. Վրժնի. Անդլիերէնի ուսուցիչ Վեր. Հ. Պրիմէն ներկայ էին Սաեփանոսի տօնին առաւօտեան հանդէսին: Մետասան Աւագ Մարկիապոններ և երեք ուրարակիրներ, սարկիապի ճօն պատմութեան երկու զգեստաւոր, սպասաւորներ և ներկայացան Ս. Պատրիարքին եկեղեցւոյ

մէջ: Ս. Յակոբայ յատուկ այս սարկիապատօնը խոր տպաւորութիւն բրաւ ժողովուրդի և մանաւանդ հիւր եկեղեցականներու վրայ: »

« Դժբախտաբար Միաբանութեան և ժողովուրդին հոգեւոր խրախմանքը արդարեւ ժամանակակից եղաւ մեր Սիրելի և Սրբազան Պատրիարքին շանթահարիչ հիւանդութեամբը, որ զգեանեց Նորին Ամեն. Սրբազնութիւնը Յունիար Ծ, կիրակի օր, այնպէս որ չկարողացաւ նախագահել Աւագ Տօներու մնացած մասին և պատարագել Յակոբ Դիսապիր Առաքելոյն տօնին օրը և միսթարել Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը: Հանգիստակիր եղաւ Պարքին. փոխանորդ Մկրտիչ Եսայ. Որդւոց Որոտան տօնի հանդէսներուն և պատարագեց: »

Ս. Պատրիարքը ծանր տաղանդներ անցուց, բայց փառք Աստուծոյ, երբ Սիոնի երկրորդ թիւին այս վերջին երեսը կը արպագրուի, Ն. Ամեն. Սրբազնութեան վիճակը բարւոյրած է յուսակց կերպով և մեր տրտնութիւնը փարատած: »

« Կ. Պոլսէն, Երուսաղէմի Պարքին. փոխանորդ Գեր. Սմբատ Եպիս. կողմէն Ս. Պատրիարք Հօր ուղղուած նամակէն կ'իմանանք թէ Կ. Պոլսի Մայր Եկեղեցւոյն մէջ աւանդական հանդիսաւորութեամբ տեղի ունեցած է Ս. Աթոռիս հաստատութեան տօնադարձը Տեսնող Սրբոց տօնին առթիւ: Եկեղեցւոյ մէջ համախմբուած են ուրիշ եկեղեցիներու քահանայ հայրերը և զպրիները, և արարողութեանց նախագահած է փոխանորդ Սմբատ Սրբազան, և յետոյ Փոխանորդարանի յարկարաժինին մէջ տեղի ունեցած է պաշտօնական բնդունելութիւն և ճաշկերոյթ, ջերմ շնորհաւորութիւններով և սրտազին բարեմագթանքներով: Ս. Աթոռիս հաստատութեան և տեսնողութեան և Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր արեւշատութեան և Միաբանութեան բարօրութեան համար: »

« Մենդեան Տօնն ալ (հին տոմարով) կատարեալ անոնաւորութեամբ կատարուեցաւ Բեթղէհէմի Մայր Եկեղեցին Մասրի այրին մէջ: Օղբ մեղմ էր և կը շրջեցնէր Աւետարանի նկարագրած աղուր գիշերը, ուր բացօթեալ հովիտներ անտան Աստուծոյ փառքը, լսեցին հրէշտակներուն աւետան ու փառարանութիւնը ու վաղեցին Բեթղէհէմ և տեսնող տօնախմբութեանց: Այս տարի Մրնունի տօնախմբութեան հանգիստապետն էր ելեւմտից տեսուչ Մատթէոս Սրբազան, որ մատոյց Ս. Պատարագը Այրին մէջ և աւուր պատշաճի քարոզով միսթարեց բարեպաշտ և ուխտաւոր ժողովուրդը, որ բազմութեամբ փութացած էր Բեթղէհէմ: »

3. ՀՈՒԲԱԵՐԱՌԻՄՈՒՄԸ, գրեց Տփ. Դ. Ամասեան, Տպ. ՀՐԱԶԳԱՆ. 1926, Պէյրոս. գին 4 Ժրճ.:

4. ՅՈՅՁԵՐ ԵՒ ԵՐԱՋՆԵՐ, * Տիրան Մագմակեան-ի (1892—1925), Հրատարակիչ Մ. Ն. Պանագեան, Տպ. ԱՐԱՔԱ—Բ. Յ. Թովալեան, Հալէպ, գին 75 Սէր:

5. ARMENIAN'S CALL on the Occasion of Twentieth Anniversary of the Armenian General Benevolent Union, by Vahan M. Kurkjian. Printed by A. H. Levlekian, New-York City, 1926.

“ՍԻՈՆ” Ի ՀԵՏ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐ

1. ՀԱՅ ԽՈՍՆԱԿ, ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ԿԵՆՈՒՄ, ԲԵՐԵՅԻՄ Լ ԴԵՐԻՄ, Արաօնա-տէր և Պատարախանառու Տնօրէն Տ. Զարմայր Քննչ. Կեդիւրեան, Տպ. Ֆ. ՃԱՐԵԱՆ, Կ. Պոլիս, Տարեկան բաժնեկիւն 8 Շիլլին կամ 2 Տօլար. Հասցէ.

«HAY KHOSNAK», Pancaldi B. P. N° 16. Stamboul:

2. ԲՈՒԶԱՆՔ, ԱՆՉԸՆԴԻՄԻՆ, ԴԻՐԻՄ, Լ ԸՆԴԵՐՅՈՒՆ ԱՆՉԷՐ—ԿԸ հրատարակուի ամէն ամսոյ 15-ին. Փարիզ. Տարեկան բաժնեկիւն 1 Տօլար. Հասցէ.

Dr. L. Krikorian, 126 Faubourg St.-Denis, Paris (10e), France:

3. ՕՂԻՄՊՈՍ, ԴԻՐԻՄ, ԲԵՆԻՄ—ԱՆՉԸՆԴԻՄԻՆ Լ ԴԵՐԻՄ ԱՆՉԷՐԷ. Խմբագիր. Բժիշկ Մ. Կ. Մարաֆեան. Սեիւնիկ. Տարեկան բաժնեկիւն 1 Տօլար. Հասցէ.

Dr. M. Malakian. 319, Rue Egnatia, Salonique, Grèce:

4. ՈՐԲԱՇԵՐԱՐՋԻ ԱՍԵՎ, ԼԻՐԷՐ ԱՆՉԷՐԷ, ՄԵՐԶ. ԱՐԵՒ. ՈՐԲ. ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒ-ԹԵԱՆ. Արաօնատէր՝ Վառլ Թ. Սամուկեան, Պէյրոս. Տարեկան բաժնեկիւն 80 Սէնթ. Հասցէ. Star Periodical of Near East League. P. O. Box. No 245, Beirut:

5. ԳԻՏԱՐԱՆԸ Լ ՔԷՐԷՐԻՆ ԵՐԵՐԵՐԷՆԻՆ ԱՆՉԷՐԷ, ԿԸ հրատարակուի ամիսը մէկ անգամ. Պրուքլին. Ն. Ե., Տարեկան բաժնեկիւն է 1,50 Տօլար. Հասցէ.

The Tidaran, 18 Concord St., Brooklyn, N. Y. (U. S. A.):

6. ԾԻԱԶԱՆ, ԾԷՐԷՐԷՐԷ, Խմբագիր Ս. Մ. Երզնկեան, Տարեկան 3 Տօլար, Հասցէ. «ZIAZAN», Pub. Co. 1292-14th St., Detroit, Mich. (U.S. A.):

7. ԾՈՂ. Ամաթեթ ԴԵՐԻՄ Լ ԲԵՐԵՅԻՄ. Քարաուզար՝ Լեւոն Սիւնեան, (Զեռագիր քաղաքաբութիւն մը). Հասցէ.

16, Rue de la Fare, Marseille (France):

8. ԱՐԵՒ, ՕՐԷՐԷՐ, ԱՆՉԷՐ, ԴԻՐԻՄ, ՔԷՐԷՐԷ. Պաշտօնաթերթ Ռամկավար Ա-զատական Կուսակցութեան Եղիպտոսի շրջանակին. Տարեկան բաժնեկիւն 40 Շիլլին, Հասցէ.

«AREV», B. P. 1060, Le Caire (Egypte):

9. ՄԵՐԱՅ ԱՆՉԷՐ Լ ԴԵՐԷՐԷ, ԱՆՉԷՐ, ՔԷՐԷՐԷ, ԴԻՐԻՄ, ԿԸ հրատարակուի ԳԶ. և Ուրր. օրերը. Ֆրէզնօ, Տարեկան բաժնեկիւն 3 Տօլար. Հասցէ.

«Mushag», P. O. Box 1176 Fresno, Calif. (U.S.A.):

ԹԵՐԹԵՐՈՒՆ

ՍԻՈՆ կը գրեցուի բոլոր թերթերուն և պարբերականներուն. անոնք որ չեն ուզեր փոխանակել, կամ ՍԻՈՆները եւ կը փերագարծեն և կամ ՍԻՈՆ բաժնեկիւնը կը վճարեն:

